

A GYULAI EVANGÉLIKUS TEMPLOM FELÉPÍTÉSE

– Németh Csaba –

Az építés előkészítése

Az 1907-ben fiókegyházzá szerveződő gyulai evangélikusok régi vágya volt egy templom felépítése. Az 1910-es év elején meglehetősen nagyszabású tervvel álltak elő, mert a gyűjtést „székesegyház-alapra” kezdték meg. Az első világháború kitöréséig 13 000 koronát adtak össze. Ám a hívek nehezen összekuporgatott pénze a világháborút követő infláció során semmivé olvadt.¹

A gyűjtést előlről kellett kezdeni. Joggal merülhetett fel a kérdés, hogy a nehéz, napi megélhetési problémákkal terhes gazdasági viszonyok között van-e értelme ilyen hatalmas vállalkozásba fogni. Bár akadt néhány óvatosabb ember, de a hívek túlnyomó többsége számára nem volt kérdéses, hogy hozzá kell fogni. Nekik lett igazuk!

Pedig nem lehetett könnyű a döntést meghozni. Főként úgy, hogy az egyházközség újjászervezését elindító, 1923. április 8-i presbiteri ülésen Olofson Miksa (foglalkozását tekintve pénzügyi tanácsos), a gyülekezet pénztárosa még azt sem tudta megmondani pontosan, hogy mennyi pénz is van a kasszában. Arról tudott csak, hogy nincs más vagyona a gyülekezetnek, mint öt-hat mázsa búza árának megfelelő nagyságú takarékpénztári betét. Dr. Vangyel Endre másodfelügyelő ennek ellenére előre tekintve úgy nyilatkozott, hogy: „Szükséges volna templom, vagy imaház építésére is erőteljes akció megindítása.”²

Az első gyulai evangélikus lelkész, Kemény Gábor megválasztását követő első presbiteri gyűlés a templomépítésre szolgáló gyűjtés megindításáról hozott határozatot. A közben felügyelővé választott Vangyel Endrének már a helyszínről is konkrét elképzelése volt: egy Erdélyi Sándor úti (ma: a Béke sugárút vasútállomás felé eső része) telket óhajtott megszerezni a várostól.³

A leendő templom helyszínéről egyelőre mégsem született döntés. Talán ez a bizonytalan helyzet sarkallta arra Süle József gondnokot (aki egyébként kalapostermester volt) és feleségét, Erdélyi Juliannát, hogy 1924. október 27-én az Erdélyi

¹ Jelen tanulmány folytatása a BMMK 23. kötetében megjelent *A gyulai evangélikus egyházközség megalakítása* című dolgozatnak. SCHERER 1938. 394. A Békés című újság 1911. szeptember 3-i beszámolója szerint a pusztaföldvári evangélikus templom felépítése ekkor 58 000 koronába került. – Az alábbiakban: GYEEI = A Gyulai Evangélikus Egyházközség Irattárában hozzáférhető iratok. B. 11.: Jegyzőkönyvek (1923–1932), C. 12.: Jegyzőkönyvek, visszaemlékezések, F. 23.: Számadások (1910–1968), F. 29.: Templomépítési, -gyűjtési iratok, F. 30.: Templom- és paplaképítés költségvetése, Pénztárkönyv (1928–1934), Iktatókönyv (1923–1932).

² GyEEI B. 11. Az 1923. április 8-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

³ GyEEI B. 11. Az 1923. november 10-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

Sándor út 8. szám alatti telkük utcai felét – a tulajdonjoguk megtartása mellett – felajánlják az egyházközségnek imaházépítés céljára. Iratok hiányában nem ismerjük, mit kezdett a gyülekezet e felajánlással.⁴

Talán a gyűjtési akció első eredményeiből adódó lelkesedésnek tudható be, hogy a presbitérium 1925. szeptember 8-án hivatalosan felkérte a várost, hogy biztosítson telket a templomnak. Juhász László presbiter (ingatlanforgalmi irodatulajdonos) közbenjárásának eredményeként karácsonyi ajándékként, december 21-én érkezett meg a polgármester válasza. A képviselő-testület a br. Wenckheim Béla utcai (ma: a Béke sugárút Kossuth tér felőli szakasza) 2588–89. hr. sz. alatti telket imaház és lelkészlak építése céljából az egyházközség számára díjmentesen átengedte. A szerződés aláírása a következő esztendő június 10-éig váratott magára, melyet a város július 2-i közgyűlése hagyott jóvá.⁵ Eredetileg ezt a telket a Munkásbiztosító székháza számára utalták ki, de mivel az első világháború előtt elkezdett építkezést félbehagyták, ezért a telek visszaszállt a városra.⁶ Csak annyi feltételt kötöttek ki, hogy három év alatt legalább egy egyemeletes épület épüljön fel az utcafronton. A város felajánlását az egyházközség 1926. január 3-i rendkívüli közgyűlése köszönettel elfogadta. Annál is inkább, mert az sokkal kedvezőbb, központibb fekvést jelentett a másik szóba jöhető helyszínnél, a vásártérnél (ma: Zrínyi tér).⁷

A helyszín biztosítása után úgy tűnt, hogy semmi sem állhat az építkezés útjába. 1925 decemberének első napjaiban az egyházközség vezetői emelkedett hangú felhívást tettek közzé a gyulai polgárokhoz:

„Itt e megtépett hon határszélén, hol kettőzött fájdalommal tölti el lelkünket a nemzet gyásza; itt, hol a hideg tél fagyos szárnyain a kétségbeesés üzenete száll át hozzánk a rab Erdély bércei alól, csak egy vigaszunk lehet, mely láttatni engedi a jövőt: az Istenbe vetet hitünk, a magyar feltámadás reménye!

Jövönk záloga a ragaszkodás és a hűség azon meghitt hajlékokhoz, melyeket egy-egy családja a keresztyénségnek az Úr számára megépített, valamint az a nemes munkálkodás, amely a meglett bástyák mellé újakat emel... Ezt a nemes és szent célt tűzte ki maga elé a gyulai magyar evangélikus egyház is... S bár minden áldozatot meghoz, mégis kényszerülve van arra, hogy kérő szavával Gyula város polgárságához forduljon megértő támogatásért.”⁸

A templomépítést magasztos külpolitikai célok horizontjára emelő felhívásnak nem sok fogantója lett. Nem sejtették előre, hogy milyen rosszul sikerült az időzítés: a várost ugyanis karácsonykor előntötte a Fehér-Körös.⁹ A gyulaiak in-

⁴ GyEEI B. 11. A templom nem itt épült fel. Csak valószínűsíthetjük, hogy a gyülekezet vezetői a későbbi tulajdonjogi viták elkerülése miatt egy végleges, letisztázott helyzet kialakítását üdvösebbnek találhatták a nagylelkű adomány elfogadásánál. Előrelátásukat dicséri, hogy az egyenes ági leszármazottak nélkül elhunyt Süle házaspár javaihoz csak per útján juthattak hozzá az örökösök.

⁵ GyEEI Iktatókönyv 107 és 141/1925, valamint 77 és 97/1926; BML Gyula város 154.kgy/14941/1925. ikt. sz. alatti határozata 311 négyyszögöl területet 2720 aranykorona értékben átadott a gyülekezetnek.

⁶ GyEEI C. 12. Juhász László visszaemlékezése.

⁷ GyEEI B. 11. Dr. Vangyel Endre visszaemlékezése; A területnek az egyházközség nevére való telekkönyvezése csak 1929. május 29-én történt meg: GyEEI Iktatókönyv 310/1929.

⁸ Békés 1925. december 2.

⁹ Békés 1925. december 29.

kább saját maguk, barátaik, rokonaik mentésével és támogatásával voltak elfoglalva, mintsem a templomépítéshez történő adakozással.

Nemcsak emiatt tűnt merész vállalkozásnak belevágni az építkezésbe. Az első világháborút, az azt követő forradalmakat és a román megszállást, valamint a Trianon okozta megrázkódtatásokat nemcsak az emberek lelke sínylette meg, de a pénztárcája, a gazdasági élet sem tudta könnyen kiheverni. Az infláció addig nem látott magasságokba hágott. Amíg 1914 elején 100 korona 105 svájci frankot ért, addig 1924 nyarán már csak 0,007-et adtak érte! Az áringadozás miatt a bizonytalan értékű pénz helyett a búza árát tekintették értékmérőnek a kortársak.¹⁰ (Mi is követjük ezt, illetve a könnyebb nyomon követhetés érdekében adatainkat a csak pár évvel később bevezetett pengőre átszámítva is megadjuk.) A beruházásokat, az építkezéseket, vagyis a gazdasági fejlődés motorjának beindulását még csak remélni lehetett, amikor a gyulai evangélikusok elhatározták régóta dédelgetett nagy tervük kivitelezését.

Ami konkrétan Gyula városát illeti, ekkor még itt is pangott a gazdasági élet. Külön csapást jelentett a város számára, hogy az ország közepéből annak szélére került, s elveszítette vonzáskörzetének nagy részét. A válságból való kilábalás első, szerény jelei ugyan az 1925-ös esztendő második felében már kezdtek mutatkozni: megindult a belvárosi utcák kövezése, és az ősz folyamán sort kerítettek néhány középület (a posta és a gyalogsági laktanya) renoválására is, de az alig megkezdődő fejlődést megtörte az árvíz pusztítása.¹¹

Az újjáépítés 1927-ben kezdődött el. Ez év márciusában már arra panaszkodtak a Békés hasábjain, hogy az építkezések beindulása miatt alig lehet építőanyaghoz jutni. Ez ekkor még csak a magánérs építkezések megindulását jelezte. Elsősorban a mai Béke sugárút csinosodásának lehettek tanúi a kortársak: eltűnt a város csúfságának tartott Rapport-féle ház, s a Jókai utca sarkán a rozzant Illich-féle ház helyén is egy modernnek számító épületet emeltek.¹²

Az év nyarán a középítkezések is megindultak, bár ezek inkább csak bővítéseket, renoválásokat jelentettek. A vármegye székházának bővítését pl. júliusban kezdte meg a Pfaff és Schneider cég Gerlóczy Gedeon építész tervei szerint: főispáni lakrészt építettek, melynek földszintjén az államépítészeti hivatal (a mai városházán a műszaki osztály) kapott helyet. Az első nagyobb szabású beruházást a kör-

¹⁰ Békés 1923. június 27; 1924. július 30; Egy mázsa búza ára a háború kirobbanása előtti 30 koronáról 1923 őszére 100 000 koronára emelkedett. Ezt a pénz értékének további mélyrepülése követte: 1924 májusában még csak 360 000 korona volt, de 1925 februárjában beállította a 600 000 koronás csúcst. Az év őszére aztán visszatért a 360 000 koronás árra. 1927-ben 1 pengő értékét 12 5000 koronában állapították meg. Ezt követte a búza ára is, mely 28–30 pengő körül stabilizálódott: Békés 1914. május 31; 1923. szeptember 26; 1924. május 28; 1925. február 4; 1925. szeptember 5; 1927. január 5; 1927. július 2.

¹¹ Békés 1925. november 24; SCHERER 1938. 376–377. 1923-ban az állam a pénzügyi palotára (ma: Békés Megyei Levéltár és Földhivatal épülete) egy emeletráépítést csináltatott. A város első modern emeletes házát 1924-ben Faulháber András építette a Petőfi utcában.

¹² Békésmegyei Hírlap 1927. március 24; SCHERER 1938. 377.

ház kétemeletes gyermek-elmebeteg osztályának felépítése jelentette, amihez csak novemberben kezdett hozzá ugyanez a cég, Mekis János építészmérnök tervei alapján.¹³

Az egyházak kezdtek anyagi értelemben is magukhoz térni. A görögkeleti egyház ebben az évben restauráltatta temploma belsejét, és a józsefvárosi katolikus templom külső renoválására is ekkor került sor, akárcsak a szentpálfalvai református elemi iskola megépítésére.¹⁴ Ezen – a város gazdaságának magára találását jelző – munkálatok közé illeszthető be a gyulai evangélikus templom felépítése. Olyannyira, hogy az építkezés megkezdésekor ez a beruházás számított a városban az első nagyszabású vállalkozásnak.

A gazdasági fellendülés hatása 1927 őszére kezdett megmutatkozni a város külső arculatán. Az újságíró szerint „*Ha egy olyan ember érkezik most városunkba, aki 1–2 év óta nem látta Gyulát, csodálkozva állapíthatja meg azt a fejlődést, mely oly örvendetesen tapasztalható.*” A belváros kikövezése, a sugárúti Pfaff-féle emeletes ház, az Ipartestület új székházának felépítése a mellette lévő Ludwigh-féle házzal mind azt a célt szolgálja, hogy „*városi jelleget adjon*” Gyulának. Pedig a polgárokat igen érzékenyen érintette az árvíz, s az azt követő tavaszi fagyok.¹⁵

1926 januárjában a belügyminisztérium az árvízkárosultak megsegítésére hirdetett országos gyűjtés sikere érdekében fel is függesztette a templomépítésre kiadott gyűjtési engedélyt. Január végén a presbiteri ülésen mindennek ellenére már arról számolt be a felügyelő, hogy Budapesten tárgyalt az építkezéssről.¹⁶

A felmerülő problémák tehát nem szegték kedvét a hívek elhatározásának. Megtorpanás helyett már a kiviteli tervek foglalkoztatták őket. A kapott építési ajánlat 900 millió koronára (72 000 pengőre) becsülte a templom és a parókia teljes bekerülési összegét. Azt szerették volna ugyanis, hogy ne csak a gyülekezet, hanem egyúttal annak lelkesze is otthonra leljen. A felügyelő úgy vélte, hogy ehhez 4–500 millió koronás kölcsönt kellene felvenniük.

Ahhoz, hogy építési ajánlatról tárgyalhassanak, kész tervnek is lennie kellett. Ki készítette el a templom terveit?

A gyülekezet Gerlőczy Gedeont (1895–1975) még az 1925-ös év második felében kérhette fel erre a munkára, mert 1926. január 14-én már a tervek megküldését sürgető levelüket kapta kézhez az építész, s meg is ígérte azok gyors elpostázását.¹⁷ Gerlőczy, mint említettük, más munkát is végzett Gyulán: a kórházbővítés mellett pl. 1927 márciusában azért küldte ki őt a belügyminiszter, hogy a megépítendő rendőrpalota helyéül szolgáló Braun-féle telken fúrásokat végeztessen. „*Az általánosan elismert műépítő*” a „*belügyminisztérium építészeti szakértője*”-ként áprilisban a vármegyeháza bővítési tervének elkészítésére is felkérést kapott.¹⁸

¹³ Békésmegyei Hírlap 1927. július 17; 1927. november 24; SCHERER 1938. 379, 404. 1926 őszén kezdték meg a kórház konyhájának építését.

¹⁴ Békés 1927. július 2; 1927. november 19.

¹⁵ Békésmegyei Hírlap 1927; 1927. október 23; 1927. december 6.: Úgyannyira, hogy a lakosság az 1926–1927-es adójának 90%-át nem tudta kifizetni az év végéig.

¹⁶ GyEEI B. 11. Az 1926. január 22-i és 27-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

¹⁷ GyEEI F. 30.

¹⁸ Békésmegyei Hírlap 1927. március 27; 1927. április 3.

Az építető kiválasztása

Az 1926. április 3-i presbiteri ülést a templomépítés előkészítésének szentelték. A felügyelő közvetítette fővárosi ajánlat nem nyerte el az egyháztanács jóindulatát, mert Safáry László másodfelügyelő (vízügyi főmérnök) és Süle József gondnok arra kaptak megbízást, hogy tárgyaljanak a békéscsabai Bányai építkezési vállalkozóval egy 600 főnyi befogadó képességű imaház és egy 4 szobás lelkészlakás bekerülési költségeiről. A felügyelő vállalta, hogy érintkezésbe lép a környék fakereskedőivel a faanyag beszerzése miatt, s a Békésvármegyei Takarékpénztár téglagyárában leköti a szükséges téglamennyiséget. A lelkész viszont a hívek lelkesedésének megcsappanását látta abban, hogy bár a gyűjtés határideje lejár, az akció érdemi eredményt még nem hozott.¹⁹

A gördülékenység elősegítése érdekében, hogy minden felmerülő probléma megtárgyalására ne kelljen összehívni a teljes presbitériumot, a május 27-i ülésen Építkezési Bizottságot alakítottak. A lelkész és Safáry László elnökle mellett Stéberl Mihály (műszaki vállalkozó volt) pénztáros, Miegender Rezső (vasutasként ment nyugdíjba) segédgondnok, valamint Falta Imre (műszaki rajzolóként dolgozott), Rózsa János (vasutas volt) és Juhász László egyházközségi számvevők vettek benne részt. Felkérték őket, hogy tárgyaljanak a gyulai Pfaff Ferenc-Schneider Mihály cég által benyújtott tervekről és próbáljanak egy legfeljebb 50 000 pengőbe kerülő építkezéstről megállapodni.²⁰ Eszerint a békéscsabai vállalkozó megkeresése sem járt a várt eredménnyel, de a tervezett építkezésnek híre mehetett, ha mások is adtak be ajánlatot, noha a nyilvános pályázati felhívás még meg sem jelent.

A másnapi tárgyaláson az említett bizottság szeretne volna elérni, hogy a tervben szereplő tanácstermet és hallt hagyják el, a templom méretét pedig 300–350 fős befogadóképességűre csökkentsék le. Az építészek vállalták, hogy a kiviteli terveket díjtalanul készítik el, csak akkor kérnek érte pénzt, ha az építkezést az ő terveik alapján mással végeztetnék el.²¹

A felügyelő a gyűjtés eredménytelenségén elkeseredve a június 20-i gyülekezeti közgyűlésen feltette a kérdést, hogy akarják-e egyáltalán a hívek a templom megépítését. A válasz egyértelmű igen volt. Szükség is volt e megerősítésre, mert időközben előrehaladott tárgyalásokat folytattak az építésszel. A közgyűlés elé a Pfaff és Schneider cég 92 000 pengős ajánlatát terjesztették be. Az Építkezési Bizottságot felkérték, hogy folytassa nevezett céggel a tárgyalást arról, hogy lehetővé váljon a templom és a lelkészlak különböző időpontban történő megépítése.²²

A következő presbiteri ülésen folytatódott a tervek feletti vita. A lelkész óriási jelentőséget tulajdonított annak, hogy a gyülekezetnek mielőbb saját temploma legyen: *„Nyíltan vallom, hogy e kis egyház életerős, hogy be fogja tölteni mindenkoron nemes és szent hivatását, de erre csak az esetben lesz képes, ha megépítheti munkájának, s jövőjének kiinduló pontját – az Isten hajlékát. Nehéz munka volt a*

¹⁹ GyEEI B. 11. Az 1926. április 3-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

²⁰ GyEEI B. 11. Az 1926. május 27-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

²¹ GyEEI B. 11. Az Építkezési Bizottság 1926. május 28-i ülésének jegyzőkönyve.

²² GyEEI B. 11. Az 1926. június 20-i közgyűlés jegyzőkönyve.

nyáj egybegyűjtése, s ha talán bármi okból is templom nélkül kellene maradnia, úgy ki van téve annak, hogy amily szépen fejlődött az egyház, ép oly szomorúan némul el s hal meg”. Stéberl Mihály javaslatát fogadták el: különválasztják a templom, a tornyok és a paplak építését. Ezáltal lehetővé válhat úgy dönteni, hogy valamelyiket elhagyhatják. A Pfaff és Schneider céggel való tárgyalás folytatására ezért őt, valamint a lelkészt és Juhász Lászlót kérték fel.²³

Ezt követően, június 29-én tették közzé a nyilvános versenytárgyalási felhívást a templom- és parókiaépítés kiviteli tervének elkészítésére. Az ajánlatokat július 15-én délelőtt 10 óráig kellett leadni a lelkési hivatalba.²⁴

Az Építkezési Bizottság július 22-én bontotta fel az ajánlatokat, s másnap folytatták a megbeszélést a kiértékelésükkel.²⁵ Újabb éles vita alakult ki. Falta Imre a tervek visszaadását szorgalmazta, mivel szerinte azok nem feleltek meg a presbitérium kívánalmainak. Ezzel szemben Safáry László azt javasolta, hogy ezek alapján írják ki az építési pályázatot, mivel az ajánlatok beérkezése után is módjában lesz az egyházközség vezetésének módosítást kérni.

A július 31-i közgyűlésen Safáry László ismertette a négy beérkezett ajánlatot: a békéscsabai Párkány Simonét, a szarvasi Melis és Popják-féle cégét, a gyulai Pfaff és Schneider cégét, illetve N. Szabados és Társaiét.²⁶ Az egyháztanács úgy értékelte, hogy az adott anyagi helyzetben csak az N. Szabados József és társai által készített 71 600 pengős tervnek a torony nélküli, 42 000 pengős változatát tudja elfogadni – mert ez volt a legolcsóbb ajánlat. Még ez is meghaladta azonban a gyülekezet anyagi lehetőségeit, ezért úgy döntöttek, hogy az építkezés költségeit 32 000 pengőben maximálják. Falta Imre, Rózsa János és Juhász László kapott megbízást, hogy közöljék a Pfaff és Schneider céggel terveik elvetését. Ám mégsem akarták teljesen megszakítani velük a tárgyalásokat. Az üzleti etikát némiképp megsértve az N. Szabados-féle terv és költségvetés ismertetését követően ugyanis felszólították őket, hogy ha ennél „lényegesen jutányosabban” hajlandók lennének elkészíteni a templomot, úgy soron kívül tegyék meg ajánlatukat. Nincs nyoma annak, hogy erre vállalkoztak volna.

A templomépítés végleges tervének elkészítésére augusztus 3-án Gerlóczy Gedeon építéssz kérte fel az N. Szabados-féle ajánlat olyan átdolgozásával, hogy a bekerülési összeg ne legyen több 32 000 pengőnél.²⁷

²³ GyEEI B. 11. Az 1926. június 25-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

²⁴ Békés 1926. június 29; Vállalkozók Lapja 1926. július 1.

²⁵ GyEEI F. 30. A dr. Melis-Popják cég ajánlata szerint a templomépítés 35 717 pengőt, a teljes munka pedig 87 301 pengőt tett volna ki. Párkány Simon 82 400 pengős ajánlata a templomépítést 46 400 pengőre taksálta. A Pfaff és Schneider cég a teljes munkát ekkor 83 360 pengőért vállalta volna, de a templomépítésre fordítandó külön összeget nem jelölték meg. N. Szabados szerint viszont olyan új tervet kell készíttetni, amely megvalósítható lenne összesen 71 600 pengőből.

²⁶ GyEEI B. 11. Az 1926. július 31-i közgyűlés jegyzőkönyve.

²⁷ GyEEI Iktatókönyv 116/1926; GyEEI F. 30. Gerlóczy 1927. február 26-án közölte, hogy a templom 40 000, a torony 8000, a lelkészlak pedig 20 000 pengő, azaz a teljes beruházás 68 000 pengőből felépíthető. Egyben kérte saját tiszteletdíjának (2720 pengőnek) mielőbbi kifizetését. A neves építész november végén elvállalta a lelkészlak megtervezését is.

Augusztusban megkezdődött a felkészülés az építkezés megindítására. A felügyelő téglakölcsonról állapotodott meg a Mezőberényi Téglagyár Rt.-vel, s kérte az esperest az építkezési kölcsönigény jóváhagyására.²⁸ Augusztus 11-én az egyházmege építési bizottsága elfogadta, hogy a gyulai templom N. Szabadosék torony nélküli terve alapján kerüljön megépítésre a lelkészlakás nélkül.²⁹

Dr. Szeberényi Lajos Zsigmond főesperes maga is igyekezett segíteni a munkálatokat. Az Arad-Békési Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházmege szeptember 7-én megtartott közgyűlésén kifejtette, hogy „*Ez a templomépités nem csak a gyulai egyház ügye, hanem országos ev. ügy és különösen esperességünk ügye. Békésmege túlnyomó részben az ág. h. ev. egyház tagja. Közkórházában minden gyülekezetünkben megfordulnak híveink. Egyházi becsületünk kérdése, hogy a mege székhelyén legyen gyülekezetünk, s annak legyen temploma! Ezért óhajtható lenne, hogy ez épülő templomra egyházmegeyénk minden gyülekezete vegyen fel némi összeget a költségvetésébe, esetleg több évre egymásután is, hogy a gyulai ev. gyülekezetnek ne csak temploma, hanem paplaka és tornya is legyen!*” Javaslátát elfogadták, de annak nem találtuk nyomát, hogy a gyakorlatban is alkalmazták volna, hacsak az egyházmege által kölcsönzött 3000 pengő nem ebből a forrásból került összegyűjtésre.³⁰

A véglegesített építési terv 1927. január 20-án érkezett meg Gyulára, melyet a városi építési hatóság március 3-án jóváhagyott. Ezek alapján jelent meg a március 16-i versenytárgyalási felhívás a templom felépítésére. Az ajánlatokat április 2-án délelőtt 11-ig kellett beadni.³¹

A másnapi presbiteri ülésen Juhász László javaslatára felállítottak egy, az építkezést ellenőrző bizottságot Safáry László másodfelügyelő elnökletével. Tagságát Horémusz István és Mekis János mérnökök, valamint Stéberl Mihály, Uhrin János (vízmester) és Falta Imre alkották. A beérkezett ajánlatokat az április 10-i ülésen értékelte a bizottság. Választási lehetőséget csak a Melis–Popják cég és N. Szabadosék terve között láttak. Véglegesen nem dönthettek, mert az építkezés anyagi fedezetét nem látták biztosítottnak. Ezért mindenekelőtt azt kérték a presbitériumtól, hogy mielőbb hozzon határozatot ennek biztosítása érdekében. Ők ugyanis csak az építkezésre fordítható költség nagyságának ismeretében választhatnak a tervek között.³²

²⁸ GyEEI Iktatókönyv 126 és 128/1926; GyEEI F. 30. Augusztus 24-én vállalta a téglagyár, hogy 100 000 db téglát szeptembertől kezdve leszállít. A szerződést végül 1927 áprilisában írták alá, melyben 1000, darabonként 50 pengős, azaz összesen 5000 pengős árban állapodtak meg. Ezt túlteljesíthették, mert a későbbiekben 7197 pengős adósságról esett szó.

²⁹ GyEEI F. 30.

³⁰ Az Arad-Békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmege 1926. szeptember 26-án, Békéscsabán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Békéscsaba, 1926. 6, 11.

³¹ GyEEI Iktatókönyv 19 és 44/1927; BML Gyula város 1399/1927. határozata; A pályázatot meghirdették a Vállalkozók Lapja illetve a Békés 1927. március 16-i számaiban.

³² GyEEI F. 30. Bojár Géza (Budapest) 80 987 pengő, dr. Ragdon István–Fehér Mózes–Hoffmann István (Gyula) 76 507 pengő, Botyánszky Pál–Drienyovszky János (Békéscsaba) 102 469 pengő, Heilinger Antal (Gyula) 95 639 pengő, Schriffert Antal (Gyula) 80 172 pengő, dr. Melis–Popják (Szarvas) 90 464 pengő, Nagy Szabados József 86 087 pengő, de ő elvállalta volna a munkák részletezése nélküli, 80 000 pengős általánösszegben a kivitelezést.

A húsvéti közgyűlésen a hívek megerősítették, hogy belevágnak a templom-építésbe. Erre már azért is szükség volt, mert Kemény Gábor lelkész ekkor jelentette be, hogy a bajaiak meghívását elfogadva megválik Gyulától.³³

Az április 15-i presbiteri ülésen felhatalmazták az Építkezési Bizottságot, hogy kezdje meg a tárgyalást N. Szabadossal. Raffay Sándor, az egyházkerület püspöke felvállalta, hogy kölcsönt szerez, s csak akkor járul hozzá, hogy egyedül a templom épüljön fel, ha ez mégsem sikerülne neki.³⁴

Az Építési Bizottság április 21-én arról értesítette a két elfogadásra ajánlott pályázat benyújtóját, hogy egyelőre a torony nem építhető meg. Nyilatkozattételre kérték őket, hogy mennyiben módosítják ajánlatukat, ha csak a templom épül fel, s a szükséges téglákat a gyülekezet szerzi be. Alternatív ajánlatot kértek továbbá a templom és a lelkészlak együttes felépítése esetére.³⁵

Meglepő, hogy a május 13-i presbiteri ülésen a felügyelő arról számolt be, hogy Kiss Benő segédlelkész – Mekis János és Olofson Miksa (pénzügyi számtanácsos) presbiterek társaságában – előző napon tárgyalt N. Szabados építőmesterrel, aki olyan feltételekkel állt elő, melyek nem szerepeltek az eredeti szerződésben. Sajnos nem sikerült kiderítenünk, hogy milyen új feltételekről lehetett szó. Mindenesetre nagyobb vita után, mindössze három szavazatnyi többséggel úgy döntött a presbitérium, hogy nem hajlandó visszaadni az N. Szabados által letett bánatpénzt, mert a szerződés aláírása után lépett vissza a munkától.³⁶

Az egyházközség elnöksége ezután a sarvasi illetőségű dr. Melis János és Popják Pál által jegyzett vállalkozáshoz fordult. Ők hajlandónak mutatkoztak a templom felépítésére, ha annak alapja kőből készül, és a végösszeg meghaladhatja a 60 000 pengőt, ugyanakkor megfelelő nagyságú adományt is kilátásba helyeztek az építkezés céljára. A presbitérium megadta a felhatalmazást a velük történő megállapodásra. Az építkezést 58 000 pengőért vállalták. Korábbi referenciamunkáikként a zámi, a kunszentmártoni és a csugari vasútállomást, az öcsödi malmot, a békészentandrásai szőnyeggyárat és az ottani újtelepi iskolát, illetve a hontkirályfalvai evangélikus templomot említették.³⁷

A templom felépítéséről véglegesen az 1927. májusi gyülekezeti közgyűlés hozott határozatot. A szerződést május 16-án írta alá a felügyelő és Kiss Benő segédlelkész az építetőkkel, akik vállalták, hogy augusztus 15-ig tető alá hozzák a templomot, s október 30-ig elvégzik a belső munkálatokat is 49 666 pengős költségvetéssel. A gyülekezet pedig azt vállalta, hogy amennyiben egy éven belül felépítené a lelkészlakást is, úgy köteles lesz a Melis-Popják céget felkérni a mun-

³³ Békésmegyei Hírlap 1927. április 14.

³⁴ GyEEI B. 11. Az 1927. április 15-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

³⁵ GyEEI B. 11. Az Építkezési Bizottság 1927. április 21-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁶ GyEEI F. 30; GyEEI Iktatókönyv 265/1927. N. Szabadosék szeptemberben beperelték az egyházközséget a 2000 pengős építési letét visszatartása miatt. Valószínű, hogy peren kívüli megállapodás történt, mert bírói ítéletnek nem találtak nyomát.

³⁷ GyEEI F. 30.

akra, az általuk megtett ajánlati ár betartásával. Kötelezettséget vállaltak arra is, hogy a felmerülő kiadásokat hetente, utólagosan kifizetik.³⁸

Az építkezés levezénylésének feladata az újonnan, 1927. szeptember 25-én érkező lelkészre, Tátrai Károlyra hárult.

Az országos gyűjtés

A gyülekezet saját erőből képtelen volt egy ekkora munka finanszírozására. Az 1923. november 18-i közgyűlésen határoztak egy országos gyűjtési akció kezdeményezéséről. A felhívás szövegét 1924. január 8-án terjesztették fel jóváhagyásra a főespereshez.³⁹

A március 15-i presbiteri ülésen a felügyelő már arról számolhatott be, hogy az egyházkerület 396 000 koronát, a tótkomlói gyülekezet pedig 100 000 koronát küldött (ez együtt 2 mázsa búza árának megfelelő összeget jelentett) a templomépítés támogatására. Mégis úgy határoztak, hogy az akkori gazdasági helyzetben nem lenne tanácsos elkezdni a gyűjtést. Ezzel legalább 1–2 hónapot még várni akartak, arra számítva, hogy addig talán a korona értéke megerősödik.⁴⁰ A korona ehelyett – mint láttuk – újabb mélyrepülésbe kezdett. Fél év alatt a felére csökkent az értéke, s csak a következő év szeptemberére küzdötte vissza magát az 1924. áprilisi szintre.

1925 januárjában a gyulaiak mégis elérkezettnek látták az időt a gyűjtés meghirdetésére, bár a belügyminisztertől csak áprilisban kértek rá engedélyt. Jóváhagyása június 3-án érkezett meg.⁴¹

A gyűjtési munkát elő kellett készíteni, meg kellett szervezni. Irányítását dr. Paulinyi Gyula (bíró) és Saffár László vállalta. Úgy döntöttek, hogy a pénzintézeteket azonnal megkeresik, de a lakossági gyűjtést csak aratás után kezdik el. A gyűjtőútra indulóknak az elszámolható kiadásaikon felül a begyűjtött összeg 5–10%-át vélte kiutalhatónak a presbitérium. A közgyűlés ezzel szemben Juhász László indítványát fogadta el, mely szerint kapják meg az általuk összegyűjtött pénz 20%-át, de abból fedezték a saját költségeiket is.

A lelkész október 11-én az imaházban beszámolót tartott a gyűjtés addigi eredményéről. Sajnos erről nem maradt fenn feljegyzés, de azt tudjuk, hogy az első (még a koronás időszakban lezajlott) akcióban 14 fő vett részt: kilencen még 1925 nyarán, további három fő a következő évben, ketten pedig 1927-ben. Az adománykérés jobbára a környező vidéket ölelte fel, bár egyesek eljutottak Miskolcig, Nyíregyházáig is, de pl. a Dunántúlról csak Celldömölköt keresték fel. A gyűjtőívek tanúsága szerint 6186 pengőt sikerült összeszedniük. Ebből 914 pengő jutalékot adtak vissza a gyűjtőknek, a nyomtatványok és egyéb költségek pedig 335 pengőt emész-

³⁸ GyEEI C. 12. Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése; GyEEI F. 30. Az 1927. április 1-jén tett ajánlatukban 49 966 pengőért vállalták a templom, illetve 89 827 pengőért emellet a torony és az imaház megépítését is.

³⁹ GyEEI Iktatókönyv 4/1924.

⁴⁰ GyEEI B. 11. Az 1924. március 15-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

⁴¹ GyEEI Iktatókönyv 9/1925; GyEEI. F. 29. BML, Gyula város iratai. 219.058/925.VIII. B.M. rendelet.

tettek fel. Emellett a gyulai hívek is összeadtak 758 pengőt: 1925. augusztus 19-től, Pluhár Mária 100 000 koronájával kezdve, 1926 végéig mintegy 40 fő tett adományt. Közülük dr. Vangyel Endre, Kocsis Lászlóné, özv. Ranik Kornélné és Rózsa János 1–1 millió koronával (azaz 80 pengővel) támogatta a templom felépítését.⁴²

Nagyobb haszonnal jártak a postai befizetések, melyek az önkéntes adományok mellett felölelték a különféle szervezetektől kapott segélyeket is. Ezek nagysága elérte a 11 000 pengőt. Az első jelentősebb összeg 2 millió korona (160 pengő) értékben a mezőberényi hívektől érkezett 1925 augusztusában. Szeptemberben 10 millió koronát küldött az egyházkerületi gyámintézet. A Baldacci-alap 1, míg a helyi görögkeleti egyházközség 8 milliós adományt nyújtott. 1926. július elsején a lelkész és a felügyelő aláírásával felhívást tett közzé az egyházközség, melyben kiemelték, hogy nincs sem temploma, sem lelkészlakása a gyülekezetnek. Ezen a helyzeten csak úgy tud segíteni, „*ha keresi a lelkek együttérzését, áldozatkész jobbját és megtalálva azt, – anyagi erőre kap.*” A 800 gyulai evangélikus nevében, Raffay püspök ajánló soraival kérték a nemes adományokat, hangsúlyozva, hogy „*A magyar feltámadásának egyedüli záloga, a hon fiainak istenfélelmében való megtartása, s hogy mi is egy cseppjévé lehessünk a jövőt adó forrásnak, hogy – harcosaivá válhassunk a magyar lelkek újjászületésének az Evangélium ragyogó, diadalmas fegyverével – ismételten kérjük Isten és Hazáért dobogó szívének ügyünk megértő felkarolását.*” A Békéscsabai Evangélikus Nőegylet a tavasz folyamán 1,4 millió koronát küldött. A vármegye alispáni hivatalától 20 millió korona érkezett a nyáron, Békéscsaba városa pedig 5 millió koronát adott. Mivel a gyűjtés a természetbeni felajánlásokra is kiterjedt, a csorvásiak 1 mázsa búzát adtak.⁴³ Ez a kb. 48 millió koronás (3800 pengős) összeg ekkor 130 mázsa búza árának felelt meg.

Az első évben a készpénzben befolyt, illetve a felajánlott adományok összege 16 240 pengőt tett ki. Az egyházkerületi közgyűlés a báró Baldacci-alapból további 1200 pengőt szavazott meg. A felügyelő javaslatára a presbitérium hozzájárult 8000 pengő kölcsön felvételéhez. A teljes építési költséget, arra számítva, hogy még 8000 pengőt össze tudnak gyűjteni, 32 000 pengőben maximálták. A szeptemberben megtartott egyházmegyei közgyűlés viszont csak 4800 pengőnyi hitelfelvételt engedélyezett.⁴⁴

Az 1927. január 7-i presbiteri ülésen a felügyelő beszámolója szerint a gyűjtés eredménye 17 180 pengőt tett ki, de ez a felajánlások beérkezésével elérheti a 22 840 pengőt is. A befolyt összeg kétharmada Békés megyéből származott, a fennmaradó rész felét pedig a Bács-Kiskun megyei gyűjtés eredménye tette ki.⁴⁵

⁴² GyEEI F. 23.

⁴³ GyEEI Iktatókönyv 98 és 116/1925, valamint 15, 36, 67 és 89/1926.

⁴⁴ GyEEI B. 11. Az 1926. augusztus 1-jei közgyűlés jegyzőkönyve; Az Arad-Békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye 1926. szeptember 26-án, Békéscsabán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Békéscsaba, 1926. 19. Templomépítési költségekre 912 pengőt, a tervezett adók 50%-át vették fel a pótköltségvetésbe.

⁴⁵ Békés 1925. október 10; GyEEI F. 29. Az 1927. január 7-i presbiteri ülés jegyzőkönyve arról tanúskodik, hogy a múlt év augusztusa óta nem gyarapodott a gyülekezet vagyona.

Szeberényi esperes ekkor kilátásba helyezett egy kedvező feltételű kölcsönt, melynek elnyerése lehetővé tette volna a lelkészlakás és a templom felépítését. Ezt azonban ugyanúgy nem sikerült megszerezni, mint a Raffay püspök által beígértet.⁴⁶

A súlyosbodó anyagi gondok következtében augusztus végén Kiss Benő segédlelkész elvállalta, hogy gyűjtőutakra megy: „A lelkész egy-hetét gyűjtéssel töltött el, de csak 100–100 pengőnyi adománnyal, holott ennek 3–4-szerese kellett volna. Már-már csőd előtt állott az egyház...Isten szent lelke azonban nem hagyta tovább a vergődést. Egyik presbiter rámutatott arra, hogy... egyedül a már félig-meddig lejárt országos gyűjtési engedély lehet a gyülekezet minden reménye és ebből kell pénzt előteremteni.”⁴⁷ Az országos gyűjtés 1927. december 31-ig való meghosszabbítását a belügyminisztérium június 4-én hagyta jóvá.⁴⁸

Igazából csak az új lelkész megérkezése után, ősszel indult meg az egész országra kiterjedő, szakszerűen lebonyolított adománykérési akció. A munkát Juhász László nagy hozzáértéssel és eredményesen irányította. „Terjedelmes és mindenre kiterjedő gyűjtési programot készített, s azt a presbitérium el is fogadta. Az elfogadott programot azonban meg is kellett valósítani. Erre a terv készítője csak úgy vállalkozott, ha az előmunkálatokra fedezetet, irodát, segédmunkaerőt, írógépet és támogatást kap. A gyülekezet minden tagja kivette a részét a gyűjtési munkából, mely országosan valóban csak 1927 októberében indult meg. Hatvan gyűjtési nap eredménye megmutatta, hogy Isten szent lelke nem hagyta magára a gyülekezetet.”⁴⁹

21 pontból álló programot állítottak össze.⁵⁰ Gyűjtőket a tanítók, illetve az egyházi- és a rokkantakat tömörítő egyesületek megkeresésével, valamint újsághirdetéssel szándékoztak toborozni. A jelentkezőktől megkövetelték az erkölcsi bizonyítványt, s fotót is kértek egy fényképes igazolvány készítése céljából. Az országot 30 gyűjtőkörre osztották fel. A gyűjtők számára részletes utasítást dolgoztak ki. Az épülő templomról készített képeslapokat az általuk megszerzett címekre óhajtották kiküldeni, egy felhívást mellékelve, melyben további 4–5 cím megküldését kérték. 5000 db levelezőlapot nyomattak ki. A képeket zömmel olyan helyekre juttatták el, amelyek kiestek a gyűjtők útvonalából. Emellett iskoláknak, földbirtokosoknak küldték el őket, adakozási kedvük felkeltése érdekében. Kérték azt is, hogy közöljék azok nevét és címét, akik „híven ápolják elesett hozzátartozóik emlékét.” Részükre ugyanis felajánlották, hogy az első világháborúban elesettjeik nevét egy emléktáblán örökítik meg a templom falán, s még egy díszes alapítólevelet is kiállítának számukra, ha alapítványt tennének a templom javára. (1000 pengőért díszes márvány emléktáblát, 200 pengőért egy közös táblán való szerepeltetést ajánlottak úgy, hogy a hősök emlékűnnepén mindenkiért – külön, név szerint felsorolva az adakozókat – elmondana a lelkész egy imát.) A családosokról sem akartak megfedlekzeni. Részükre azt ajánlották fel, hogy vegyenek karácsonyfadíszet, mely a

⁴⁶ GyEEI F. 23. Templomépítési gyűjtés elszámolása, 1927. január 9.

⁴⁷ GyEEI C. 12. Juhász László visszaemlékezése. Kiss 980 pengőt gyűjtött, de a kiadásai levonása után csak 580-at adott át az egyházközségnek.

⁴⁸ GyEEI F. 29.

⁴⁹ GyEEI C. 12. Tátrai Károly 1927-es visszaemlékezése és Juhász László visszaemlékezése. Nettó értékben kb. 5000 pengő folyt be 1927 végén.

⁵⁰ GyEEI F. 29.

templom dombornyomásos képét egy csokoládéból készült plaketten fogja ábrázolni. Ebből 5–10 000 darabot akartak gyártatni. (Nincs azonban tudomásunk róla, hogy valaki is élt volna e falajánlott lehetőségekkel.) Az akciókat a protestáns lapokban hirdették meg. Az evangélikus püspököktől azt kérték, hogy egy vasárnapi perselypénz átengedését hagyják jóvá egyházközségeikben. Azért, hogy a gyűjtési akcióból befolyt összeget elkülönítetten kezeljék, a Postatakarék Bankban külön számlát nyitottak az e célra beérkező pénzek fogadására.

Szeptember–október folyamán, a Pesti Hírlap hasábjain többször is megjelentetett hirdetésben keresett a gyülekezet a feladat ellátására alkalmas, intelligens embereket. Előírták, hogy a gyűjtést csak az előre kijelölt településeken folytathatják. Az akció megkezdése előtt jelentkezniük kellett az illetékes főszofigabirónál, valamint a községek elöljáróságánál, illetve a városokban a polgármesternél és a rendőrségnél. Elsősorban a nagyobb vállalatok, illetve a tekintélyes protestáns polgárok felkeresését ajánlották számukra, a helyi viszonyokat ismerő egyén (a lelkész vagy egy presbiter) társaságában. A templomot ábrázoló levelezőlapok átnyújtásával lényegre törően kellett ismertetniük a gyülekezet helyzetét. Ha pedig valaki azal akart volna kitérni, hogy pillanatnyilag nincs pénze, akkor a falajánlások ívét kellett vele kitöltetniük. Az úton lévő gyűjtő minden nap tartozott feladni egy levelezőlapot a gyülekezet részére, hogy tudják, éppen merre jár, s milyen eredménnyel végzi a feladatát. Kiadásait tartozott jegyzékbe foglalni úgy, hogy azok nem haladhatták meg az általa összegyűjtött pénz 20%-át. Azt is előírták, hogy 30 pengőnél több pénzt ne tartsanak maguknál, hanem adják fel. A gyűjtőív hivatalos okirat volt, azt tintával kellett kitölteni, s vele a gyűjtés befejezése után 48 órával a lelkési hivatalban el kellett számolni. Nagyobb településeken a helyi újság útján is közzétehették, hogy adományokat gyűjtenek a templom javára. Arra is kitért az előírás, hogy a gyűjtő a természetbeni adományokra is fektessen súlyt: fogadjon lovaskocsit, s azzal járjon házról házra. A kapott adományokat aztán helyben értékesítse árverés útján, vagy adja el egy kereskedőnek. Azt is figyelmébe ajánlották, hogy igyekezzen Amerikában élő evangélikus vallású magyarok címét is megszerezni.

A gyűjtőívek (1. kép) szeptember elsejére lettek készen. Az épülőfélben lévő templom fotói mellett szívhez szóló sorok kaptak helyet a fejlécben. Ezek később többször is megjelentek újsághirdetés formájában pl. a Jöjjetek Énhozzám című lap hasábjain:

„Magyar Testvérek! Az isteni Gondviselés nehéz őrhelyre állított minket. Határszálen vagyunk! Megszaggatott hazánk határoszlopai közelében végvárat kell építeniünk. Nem romboló fegyverek ellen oltatul, de a hitetlenség romboló lelke ellen – templomot!

Hozzáfogunk. Önmagunkat végsőikig megfeszítve áldoztunk, hogy Istennek oltárt építhessünk. De súlyos csapások sújtottak, nem bírjuk tovább. Félben kellett hagynunk a munkát! És most – magyar Sionunk kapuja tárva, fala félben hagyva!

Segítségért kiáltunk felétek! „Jertek építsük meg Jeruzsálem kőfalát!” (Nehémiás 2, 17.) Ne hagyjatok magunkra! Ne taszítsátok el kérésre kinyújtott kezünket! Isten és hazánk ügyére kérünk!

Adakozzatok jó lélekkel a gyulai evangélikus templom felépítésére!”⁵¹

⁵¹ GyEEI F. 29.

A hirdetésre jelentkezők közül elsőnek szeptember 25-én Deutsch Jánost kérték fel, az utolsó pedig december 13-án lépett munkába. Érdekes, hogy ebben az akcióban Mekis András nyugdíjas vasutas kivételével nem találunk olyan személyt, aki a korábbiakban is részt vett. Az 56 új „ügynök” közül többen csak közvetlen környezetükben végeztek gyűjtést, de nem egy olyan, már-már profinak számító is akadt, aki 2–3 megyét is bejárt. Bár maximum a költségek 20%-át lehetett elszámolniuk saját költségként, de ezt nem vették túl szigorúan. Nemezszer az 50%-ot is elfogadták. Mégis maradtak hátralékosok, igaz csak egy-két esetben, s akkor sem nagy összeggel.

Bár a gyűjtési ívek fennmaradtak, mégis nehéz megmondani, hogy mennyi pénz is folyt be pontosan a felmerülő kiadások levonása után. Erre a gyűjtési íveknek és a pénztári naplónak az összehasonlítása során sem kaphattunk egyértelmű választ, s még zavarosabb lesz a kép, ha a hivatalos zárszámadások adatait vesszük figyelembe. E szerint 7829 pengő folyt be az országos gyűjtés eme szakaszából.⁵² Sokan azonban a késedelmes elszámolás miatt csak 1928-ban fizették be az általuk összegyűjtött pénzt.

A természetbeni adományok beszédese nem váltotta be a reményeket, nyilván sokan menekültek az ezzel járó fáradozástól. A gyülekezet ezért az adomány-szerzés egyéb formáival is megpróbálkozott. Mivel minden fillérre szükség volt, téglajegyeket és bélyegeket is árusítottak 50 filléres és 1 pengős tömbökben. Az akció legkésőbb 1927 júniusában indult meg, ám túl nagy sikert ez sem hozott: 1927-ben téglajegyekből 1432 pengőt fizettek be. Az 1929. április 21-i közgyűlésen ezt az akciót 2095 pengős eredménnyel zárták le.⁵³

A jótékony célú bélyegek árusításáról csupán annyi hírünk van, hogy a gyulavári református egylet 29 pengőnyit árult belőlük. Kis Benő segédlelkésként pedig felszólították, hogy a még nála lévő 57 pengővel szíveskedjék elszámolni.⁵⁴

Eredményesebbnek bizonyultak a bevált, hagyományos gyűjtési módok: az október 31-én 17 órától a református templomban tartott istentisztelet perselypénzét például az evangélikus templom felépítésére ajánlották fel. Nem hagyhatták ki a műsoros estekben rejlő bevételi lehetőséget sem. Aznap este nyolc órától a Bethlen Gábor Szövetség rendezett nagyszabású kultúrestet a Göndöcs-kerti Pavilonban. (Most a Kohán Képtár épülete.) Erre az alkalomra *„Budapestről egész kis művész-társaság jött le, hogy a gyulai evangélikusok épülő temploma javára tehetségével közreműködjenek”*. Az újságíró szerint a Pavilon nagyterme megtelt. A közönségnek nem kellett csalódnia. *„A kultúrest minden száma elsősorú teljesítmény volt: Szűts Ernőné énekművésznő úgy az operai részlet éneklésével, mint irredenta dalaival elbájolt, lenyűgözött mindenkit... Meglepetés volt a közönségnek Kiss Pál zongoraművész szereplése, ki Szűts Ernőné kísérete... Edvi Illés Zoltán, akit dr. Kovalszky Róbert kísért zongorán... kifogástalan énekesnek bizonyult... Eddig még nem is gondolt*

⁵² GyEEI F. 23. Az 1927. évi templomszámadás. Ebbe beleszámították az egyháztagok pótdadjából származó 1157 pengőt is.

⁵³ GyEEI B. 11. 1929. április 21-i közgyűlés; GyEEI F. 23. Az 1927. évi templomszámadás: 12 500 pengő értékű téglajegy nyomattak ki.

⁵⁴ GyEEI Iktatókönyv 50, 131, 162, 255 és 272/1927.

művészettel játszott a cimbalmon dr. Kulcsár Sándor csabai orvos. Dr. Konrád Ernő megnyitó beszéde felhívta a figyelmet a szenvedő hazára... Vitéz dr. Görgey József országgyűlési képviselő... meggyőző erővel fejtegette..., hogy a templomok tehetnek legtöbbet az új, nagy Magyarorszáért... Tátrai Károly beszéde pedig arra világított rá, hogy e földi keresztyén templomok lépcsők amaz ideális állapot felé, mikor minden szív Krisztus temploma lesz.” A műsor a helybeli református énekkar fellépésével fejeződött be. Az est mintegy 500 pengős bevételt hozott.⁵⁵

Adományként 1927-ben az egyházmegye 120, Orosháza község 160, Pest vármegye 960, a Gusztáv Adolf Egyesület 540, a Gyulai Görögkeleti Egyházközség 250, az egyházkerület 500, Raffay Sándor püspök 300, Szeberényi Lajos Zsigmond főesperes 100, Pollner Ödön Szegedről 100, Bagyinka András Gerendásról 80, Nógrád vármegye 40, a Gyulai Református Egyházközség 20, Prónaifalva 40, a Békéscsabai Evangélikus Egyházközség 1000, valamint a gyulaiak közül Uhrin János, Tarkó Mária, Horémusz István és Falta Imre 80–80, Rózsa János, dr. Vangyel Endre, vitéz Pusztai Rezső, Bergel Péter, Stéberl Mihály és Lénárt Ferenc 40–40 pengőt és még húszan kisebb összegeket adtak, de Békéscsabáról, Budapestről, Szegedről, Bercellről, Cséparól, Soltról és Körösladányból, Nagykökényesről, valamint Sarkadról is érkeztek adományok. Összesen mintegy 5000 pengőt kapott a gyülekezet, s ekkor utalták át a Baldacci-alap előző évi 1200 pengőjét is.⁵⁶

A gyűjtési akció ezzel még korántsem zárult le: 1928. január 8-án a belügyminiszter engedélyezte a meghosszabbítását június 30-ig. A január 13-i presbiteri ülésen ennek vezetésére ismét Juhász Lászlót kérték fel. A nagyszabású előkészületeket jelzi, hogy 10 000 db lapot nyomtattak ki.⁵⁷

Volt adóssága bőven a gyülekezetnek, nem hagyhatta abba a gyűjtést. A lelkes maga is mindent megtett a sikerért. Márciusban csorvási és orosházi, májusban gyomai, augusztusban kiscsáki és nagyszénási, októberben pedig tótkomlói szolgálatával gyűjtött adományokat.

1928 februárjában a lelkész megkereste az előző évre gyűjtési engedéllyel rendelkező egyházakat, hogy ha engedélyeiket nem hosszabbították meg, akkor küldjék el a jól bevált gyűjtői adatait. Apróhirdetésben is keresett jó megjelenésű, intelligens embereket napi 1,5 pengő szálláspénz, illetve élelemre és egyéb kiadásokra maximum az általuk összegyűjtött pénz 20%-ának a felajánlásával. Azzal példálózott, hogy az előző évben egy dunántúli magántisztviselő 2 hónap alatt 1700 pengőt gyűjtött össze, amiből saját költségeire 500 pengőt elszámolhatott. A 24 jelentkező közül 12 új névvel találkozunk.⁵⁸

A gyűjtőiveken 5858,72 pengő beszéde szerepel, de ebből tényleges, nettó bevételnek csak kb. 3000 pengőt tekinthetünk. További 628 pengő a téglajegyek

⁵⁵ Békésmegyei Hírlap 1927. október 27; 1927. november 6.

⁵⁶ GyEEI F. 29.

⁵⁷ GyEEI B. 11. Az 1928. január 13-i presbiteri ülés jegyzőkönyve; GyEEI Pénztárkönyv 1928. március.

⁵⁸ GyEEI F. 29.

árusításából, s mintegy 5000 pengő adományokból érkezett.⁵⁹ Ezt egészítette ki a gyulai hívek 1000 pengős adománya a templomi padokra és a szószékre.⁶⁰

Összesen tehát 84 személy vállalt adománygyűjtést. A legeredményesebb munkát Mekis András presbiter, nyugalmazott vasutas végezte, aki mindegyik gyűjtési akcióban részt vett, s egymaga csaknem 1687 pengőt szedett be. Őt a példaként említett dunántúli Hajba Sándor követte, akinek 1200 pengő összegyűjtését köszönheti a gyülekezet. 900 pengőnél többet gyűjtött Kéler Jánosné, Kovács Sándor és a lelkész, Tátrai Károly. Az 500 pengőnél többet gyűjtők közül még a gyulai Vidó Andrást említhetjük meg Kiss Benő segédlelkész mellett. Áldozatvállalásuk nélkül nem épülhetett volna fel a templom.

A szorító anyagi gondok közepette új utakat is próbált keresni a gyülekezet vezetősége, amelyek újabb bevételekkel kecsegtettek: tanárok, lelkészek segítségével Luther-kép eladási akciót akartak indítani.⁶¹

1928. március 8-án arról informálódtak Elek Sándor okányi református lelkésznel, hogy mennyire megbízható Nagy Imre, aki korábban nekik gyűjtött, és Kálvin-képeket árult. A pozitív válasz megérkezése után felkérték Nagyot a Luther-ről készítendő képekkel és levelezőlapokkal kapcsolatos munkák irányítására. Ő úgy vállalkozott volna erre, ha a nyomtatási költséget az egyházközség megelőlegezi, s a bruttó bevétel 70%-át elszámolhatja költségként. Március 27-én arról értesítették, hogy a presbiteri gyűlés kevesellte a 25–30%-os várható hasznot, s célszerűbbnek látta saját maga által kézbe venni a műveletet.

1928. április 5-én kértek engedélyt a belügyminisztériumtól a Luther Mártont ábrázoló faliképek és levelezőlapok árusítására. Hangsúlyozták, hogy „*templomunk itt a határszélen máris végvár a hitetlenség ellen*”, azonban súlyos adósság terheli a gyülekezetet az építkezés miatt. Sokat segítene, ha az igen olcsó árban előállított képek árának 50%-a az egyháznál maradhatna.⁶²

Nem ismerjük az akció részleteit, de az bizonyos, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Májusban már a református egyházközségeket is megkeresték – „*a 400 éves, szenvedésekkel teljes közös múlt*” alapján – Pál apostol intésével, melyben arra szó-

⁵⁹ GyEEI F. 23. A gyulai evangélikus egyház 1928. évi vagyonleltára: Az önkéntes adományok nagysága az adott időszakban 1100 pengőre tehető. Ehhez hozzászámítható az Egyházkerületi Gyámintézetől kapott 200, a kerületitől kapott 150 és a megyeitől kapott 180 pengő, valamint 800 pengő a német Gusztáv Adolf Egyesülettől. A Baldacci-alap 400 pengőt utalt ki, adóalapi segélyként pedig 600 pengőt kapott az egyházközség, míg 500-at az orosházi, 100-at pedig a tótkomlói evangélikus leányegylet küldött, s 250 a békéscsabai műsoros estekből, 120 az október 31-i estből, 100 a gyulai református egyházközségtől, 100 pedig kézimunkák árusításából származott. Ide számították Stéberl András felajánlását a szószék elkészítésére, s egy szegedi adományt, melyből a keresztelőmedencét (régiesen: keresztelőkövet) állították fel. A január 15-i közgyűlésen a felügyelő bejelentette, hogy a békéscsabai egyházközségtől 3000 pengő segély várható, az egyházmegyétől pedig 2000 pengő, ám ezek kifizetése 1933-ig elhúzódott. A templomépítés javára a főesperes még márciusban lemondott az Árvízmentesítő Társulattól számára járó 1000 pengőről, de ez is csak 2 év alatt folyt be. Kiss Benőn behajtották tartozását, s még többeket is felszólítottak hátralékaik rendezésére.

⁶⁰ GyEEI F. 23. A gyulai evangélikus egyház 1928. évi vagyonleltára.

⁶¹ GyEEI Iktatókönyv 247, 249, 282 és 300–301/1928.

⁶² Az akcióval kapcsolatos levelezés a GyEEI F. 29. aktában található.

lított fel, hogy: „Egymás terhét hordozzátok!” Az egyházközség adósságai ugyanis ekkorra megközelítették a 16 000 pengőt.⁶³

A következő évben is tovább folyt az adományok gyűjtése, bár már csak esetleges, nem szervezett keretek között. Mégis a legkülönbözőbb helyekről érkezett segítség: Korbély Géza Debrecenből 100 pengőt, míg az egyetemes felügyelő 300-at küldött. A békéscsabai evangélikus nőegylet március 23-án rendezett estélyt, amelyen ugyancsak erre a célra gyűjtöttek pénzt. A lelkész a németországi városok-ról tartott előadást áprilisban a csabai evangélikus leányegyletben annak fejében, hogy segítséget nyújtanak a gyűjtéshez.⁶⁴ A Népjóléti Minisztériumtól és a városi egyházak segélyezési alapjából viszont hiába várt támogatást a gyülekezet.

Ezért egyéb bevételi forrásokkal is kalkulált a lelkész. Augusztusban 400 db különböző méretű Luther-bélyeget rendelt Németországból 300 márká értékben, hogy az ezek értékesítéséből befolyó többletösszeget is e célra fordítsák. A Gusztáv Adolf Egyesülettől ekkor 610 pengő érkezett, s az Egyetemes Gyámintézet is küldött 150 pengőt. A békéscsabai egyház megadta a 2000 pengős segélyt, míg a Val-lás- és Közoktatásügyi Minisztérium 500 pengős támogatást nyújtott. Az 500 pengős adóalapi segély mellett Stéberl András 300 pengős támogatása, valamint a ke-rületi gyámintézet 200 pengője érdemel még figyelmet. További 200 pengő 2 db kézimunka elárverezéséből származott. Novemberben Békéscsaba városától kért segélyt a gyülekezet, s 50 pengőt kapott.⁶⁵ Az egyházközség ez évben segélyekből és adományokból összesen 6500 pengős bevételt könyvelhetett el.⁶⁶

Összegzőként tehát azt állapíthatjuk meg, hogy 1925 és 1933 között az or-szágos gyűjtésből nettó értékben 21 346 pengőhöz, a különböző hazai és külföldi egyházi segélyek jóvoltából 10 538 pengőhöz, míg adományokból 20 316 pengő-höz, kamatokból pedig 1027 pengőhöz, azaz összesen 55 961 pengőhöz, tehát a templomépítés költségeinek 95–97 százalékához jutott hozzá a gyülekezet.

1927 elejéig a gyűjtésből legalább 7000 pengőt az átlagemberek adtak össze. 1927-ben ez megközelítette a 9 000 pengőt, s a következőben 7000-et tett ki. A postai úton történt adományozásból 1926 végéig 11 000 pengő gyűlt össze, míg 1927-ben s a következő két évben 6000 pengő körül alakult az így befolyt összeg nagysága. Megállapítható, hogy a templom építési költségeinek kétharmadát (kb. 40 000 pengőt) emberek ezreinek néhány pengős felajánlásai tették ki. Sokan talán utolsó fillérjeiket áldozták fel e szent és nemes célra.⁶⁷

Az összeggyűlt pénzből legalább 12 000 pengő gyulai (nem csak evangélikus!) s további 20 000 pengő Békés megyei adakozóktól származott. A templomépítés költségeinek felét tehát ők fedezték. Felajánlásaiukat 2000 pengővel követte Buda-pest lakossága Pest megyéével együtt, majd 1500 pengő körüli összeggel Győr–

⁶³ GyEEI Iktatókönyv 236, 267, 338, 355–356, 369/1928.

⁶⁴ GyEEI Iktatókönyv 387 és 408/1929. A nőegyleti est 80 pengőt jövedelmezett, a leányegyletbeli elő-adás haszna is meghaladta a hetvenet.

⁶⁵ GyEEI Az 1929-es pénztárkönyv; GyEEI Iktatókönyv 47, 147, 168, 195, 156, 288, 318, 368, 375, 390, 477, 491, 504, 524 és 652, valamint 651/1929.

⁶⁶ GyEEI F. 23. A gyulai evangélikus egyház 1929. évi vagyonleltára.

⁶⁷ GyEEI F. 29.

Sopron, illetve Csongrád–Csanád, míg 1000 körülivel Vas, Bács–Kiskun és Hajdú–Bihar megye lakosai követték. Jelentékenyebb összegek érkeztek még Nógrád, Szolnok, Szabolcs–Szatmár megyéből is. Jelképesebb összegeket a komárom-esztergomi, a somogyi, a borsodi, a baranyai és a hevesi hívek is adtak. (E szerint csak Zala és Veszprém megyék területére nem jutottak el az adománygyűjtők.)⁶⁸

Segítségük nélkül lehetetlen lett volna felépíttetni a templomot. Nem mehetnek el úgy a templom előtt a ma élő hívek, hogy ne mondjanak nekik hálás köszönetet, vagy ne emeljék meg kalapjukat áldozatkészségük előtt!

Összegzésünk nem tartalmazza a gyulai evangélikusok által befizetett, megemelt egyházi adókat. Nem tudjuk, hogy ezeknek mekkora hányadából fedezték a közvetlen kiadásokat, s mennyi jutott belőlük az egyre növekvő hitelek kamatainak a fedezetére. Mindenesetre büszkén jelenthetjük ki, hogy amikor templomunkra pillantunk, nemcsak idegenek áldozatvállalása, hanem helyben lakó őseink, hitsorsosaink kitartása előtt is tisztelegnünk kell!

A fentiek alapján azt a városban elterjedt tévhitet is meggyőző erővel cáfolhatjuk, hogy a gyulai evangélikus templom felépítése kizárólag Stéberl Andrásnak s az ő adományainak lett volna köszönhető. Nem akarjuk kisebbiteni a nemzetközi hírű vállalkozónak a gyülekezet felvirágoztatásában kifejtett érdemeit, de le kell szögeznünk, hogy ezek csak a későbbi évek folyamán váltak meghatározó jellegűvé. A templomépítéshez, illetve a berendezés költségeihez (a szószék révén) így sem csekély, mintegy 1000 pengőnyi összeggel járult hozzá.

A pénz tehát ha lassan is, de összegyűlt az építkezéshez. Ám nem akkor állt az egyházközség rendelkezésére, amikor arra leginkább szükség lett volna.⁶⁹ Ez pedig fennakadásokat okozott az építkezés folyamán.

Az építkezés

Az építési napló szerint 1927. május 20-án kezdték el az építkezést. A rendelkezésre álló pénz az előre nem látható alapozási pótmunkálatok miatt szeptember elejére elfogyott. Miután a talajvíz már 1,50 m mélyen mutatkozott, az építésszek javaslatára az alapfalak vízben lévő részét betonból készítették el.⁷⁰

Az építkezésen Podmaniczky András munkavezető irányításával Csonka Mátyás, Horváth István, Knaifel Márton, Juhász István, Illich István, Szikes Mihály, Szikes István, Sebestyén Ferenc, Szenes János, Tokár Sándor, Géczy Lajos kőműves, Martincsek Béla szobafestő, Stéberl Mihály és Kocsis Lajos lakatos, Engelhardt Mátyás ács, K. Kiss Mihály és Orgován Károly asztalos, valamint Horánszky címfestő és Paulik kőfaragó mellett olykor 11 segédmunkás is dolgozott.⁷¹

⁶⁸ Külföldről alig 3000 pengő érkezett: az Amerikai Egyesült Államokból 130, Csehszlovákiából (Holicsról és Pozsonyból) 40, míg Bernből 370 pengő átutalásáról van tudomásunk a németországi Gusztáv Adolf Egyesület mintegy 2400 pengős adománya mellett.

⁶⁹ GyEEI F. 30. Az építkezés befejezéséig csak kb. 24 000 pengő gyűlt össze.

⁷⁰ GyEEI F. 30.

⁷¹ GyEEI F. 29.

A templom külső homlokzata az oszlopsorral az 1800-as évek klasszicista (dór) stílusát idézi. Az épület égetett téglából készült, s külsejét sárgás színű cementvakolat borította.

A templom középső hajójába szelfogó előtéren keresztül juthatunk be. Ez bal oldalán a mellékhajóhoz csatlakozik. Az oltárral szemben a főbejárat felett helyezkedik el a kórus, melyre csigalépcső vezet fel. A földszinten cirka 100 ülőhely és mintegy 120 állóhely került kialakításra. A kóruson kb. 40 személy fér el. A főbejáratl szemben oválisan kiképzett szentélyben kapott helyet az oltár. Tőle balra került felállításra a következő évben a keresztelő kút, jobbra pedig a szószék.

Az építkezés közben módosult a terv a belső tér megvilágítását illetően. Gerlóczy Gedeon ezt a következőkkel indokolta: *„Hosszas megfontolás alapján határoztam el, hogy az egész templomter szükséges megvilágítását a főhomlokzaton elhelyezett cca 6 m² nagyságú ablakon fogom eszközölni. A két hosszú oldalon elhelyezett 6 db, egyenként cca másfél m² nagyságú félköríves ablak a templommennyezet és ennek reflexe következtében a templomhajó kellemes és templomokban szokásos megvilágítására szolgál. A két szomszédos telken csúf oromfalak és kémények meredeznek, úgy, hogy a magasan elhelyezett ablakokkal ezeknek profán és dísztelen látványától akartam a híveket megkímélni.”* Október 19-én intézkedett Mekis János, hogy a nagy ablakokat falazzák be, csak kis, félköríves ablakok maradjanak.⁷² Az eredeti elképzelés szerinti állapot még jól látszik az építkezés közben készített felvételeken (2. kép).

A szeptember 19-i presbiteri ülésen Popják Pál előadta, hogy a Gerlóczy-féle tervben szereplő műköoszlopok előállítása az előírt fedezetet 2000 pengővel meghaladja. Ennek ellenére utasították őt az oszlopok elkészítésére azzal, hogy azokat Gerlóczyval számolja el. Ez a helyzet évekig tartó vitára és pereskedésre adott okot.⁷³

A templom épületét október 30-án átadták a mesterek. Öt havi munka után ekkorra csaknem teljesen elkészült. November 4-én már a főbejárati lépcső készítésével voltak elfoglalva, 16-án pedig a belső asztalosmunkákat: a padok és a szószék elkészítését rendelték meg Sal Józseftől. Engelhardt Mátyás közben a kórusra vezető csigalépcsőt készítette el.⁷⁴

A felügyelő november elején bejelentette, hogy dr. Raffay Sándor püspök december 11-én tud lejönni Gyulára. Ha a munkák addig befejeződnek, akkor sor kerülhet a templom felszentelésére. Schád János javaslatára úgy döntöttek, hogy az alapkö-okmányokat az oltár háta mögött, egy ajtóval ellátott fülkébe helyezik.⁷⁵

A püspök november 14-én megírta, hogy csak egy héttel később fog megérkezni. Ez nem is volt baj, mert így több idő maradt a munkák befejezésére, ugyanis éppen ekkor alakult ki a legnagyobb zűrzavar.

November végén, a kifizetések elmaradása miatt dr. Melis komolyan összevesszett a gyülekezeti felügyelővel, s az építkezés leállításával fenyegetett. Podmaniczky munkavezetőt egy időre el is tiltotta a munkálatoktól. Az egyházközség kényszerhely-

⁷² GyEEI C. 12. Gerlóczy 1927. szeptember 13-i levele; GyEEI. F. 30.

⁷³ GyEEI B. 11. Az 1927. szeptember 19-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

⁷⁴ Békésmegyei Hírlap 1927. november 13; GyEEI F. 30. 2238 pengő értékben.

⁷⁵ GyEEI B. 11. Az 1927. november 10-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

zetbe került. Ha időre be akarta fejezni az építkezést, magának kellett a műkő és az egyéb hátralévő munkákat megrendelnie és kifizetnie. Melis doktor perrel fenyegetett, ám ebben társa, Popják Pál nem támogatta. Úgy gondolta, hogy per nélkül hamarabb a pénzéhez juthat. Később viszont éppen vele gyűlt meg az egyházközség baja.

A legnagyobb problémát a műkőoszlopok jelentették. A gyülekezet vezetése november 26-án megsürgette a budapesti Wilidka műköves céget a 3 oszlop és a 2 műkőváz sürgős postázására. Kértek továbbá egy mestert is, aki ki tudja javítani azok durva hibáit. A műkő az egyháztanács szerint Popják hibájából nem érkezett meg időben. A kövek végül megérkeztek, de mert nem akadt, aki kiváltotta volna őket a vasútról, Wilidka december 10-én azzal fenyegetőzött, hogy visszazállíttatja őket. A felügyelő azon az állásponton volt, hogy ne váltsák ki az oszlopokat, mert ez az építészek dolga. Végül a gyülekezet mintegy 1700 pengőt mégis kifizetett, s így az utolsó pillanatban, december 13-án kiválthatták az oszlopokat, ám azok megmunkálatlanul érkeztek Gyulára. Popják később a egyházközséget okolta, amiért őt megkerülve fizette ki azokat, s szerinte ezért menekült meg a műköves attól, hogy hozzáértő szakembert küldjön a hibák kijavítására.⁷⁶ Erre azonban már amúgy sem maradt volna idő, így megmunkálatlanul, összedolgozatlanul, ideiglenes jelleggel állították fel azokat. Akkor még senki sem gondolta, hogy 1938-ig úgy is maradnak.

A templom belső berendezésének terhet a hívek vállalták magukra. Aki részt vállalt a padok előállítási költségeiben, a pad szélén elhelyezett kis réztáblácskán megörökíthette a nevét. December 30-án került sor annak kisorsolására, hogy melyiken kinek a neve legyen feltüntetve. A néhai dr. Ladics László felügyelő iránt érzett tisztelet jeléül a középső sor első (10. számú) padját a Ladics családnak ajánlották fel, az első presbiteri padot (19-es számú) pedig dr. Vangyel Endre akkori felügyelőnek. A sorsolás eredményeképpen jobb oldalról indulva az 1. pad Olofson Miksának, a 2. Paczuk Rózának és Bajik Rózának, a 3. Mazurek Ferencnének és özv. Merza Károlynénak, a 4. özv. Vangyel Mihálynénak és Vangyel Adriennek, az 5. Váradi-Szakmár Arisztidnek, a 6. dr. Paulinyi Gyulának és Safáry Lászlónak, a 7. özv. Kéler Istvánénak és Pánczél Józsefnének, a 8. Osusszky Jánosnak, a 9. Halmos Jánosnének jutott. A középső sorban állók közül a 11. pad Megele Lászlónénak és Szatmáry Lászlónénak, a 12. Tarkó Máriának és Ivanov Lászlónénak, a 13. Jeszenszky Antalnak, a 14. Kalmár Ilonának és Kalmár Margitnak, a 15. Kocsis Lászlónak és Ranik Kornéliának, a 16. dr. Szórády Istánnak és Szórády Margitnak, a 17. Rózsa Jánosnak, a 18. Dobiz Zoltánnak jutott. A három presbiteri padon Wertner János, Bergel Péter, valamint Szilvásy Lajosné osztozott Lőrincz Istvánnal.⁷⁷

A csillárt és a villamossági berendezéseket Stéberl Mihály, a szószéket Stéberl András csináltatta (480 pengőért), míg a harmóniumot (1000 pengő értékben) Süle József és neje adta az egyháznak, a korábban a templomtelek céljára adományozott földje ellenében. Később a saját költségére elvállalta a kórus berendezésére szolgáló 45 pad leszállítását is. A papi széket Schád János (234 pengőért) készítette el. Békéscsabáról Achim Lászlóné, valamint Dohányos Jánosné díszes oltárterítőt, özv. Bakós Józsefné pedig keresztelési tálcakendőt adományozott. Egy szegedi ado-

⁷⁶ GyEEI Iktatókönyv 222, 249/1927. és GyEEI F. 29.

⁷⁷ GyEEI B. 11. Az 1927. december 30-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

mánynak köszönhetően egy keresztelő kutat is felállítottak Mogyoróssy Sándor kőfaragóval 120 pengőért.⁷⁸

Dr. Vangyel Ede felügyelő a visszaemlékezésében azt emelte ki, hogy a munka fő mozgatója özv. Kéler Istvánné volt. Az 1930. május 25-i közgyűlés meg is örökítette, hogy ő volt az, „*aki különösen a kezdetek kezdetén fáradhatatlan agitációval dolgozott a templomépítés ügyében, akinek fő boldogsága volt látni a megépült templomot, s hálát adni az Úrnak az eredményért.*” Az egyházmegyei közgyűlés is kiemelte, hogy „*ahol áldozni kellett, ahol fáradni kellett az egyház érdekében, ott ő mindenütt az elsők között volt.*”⁷⁹

Bár kezdetben néhányan aggályoskodtak, de meghatározó módon az építés gondolata mellett foglalt állást özv. Merza Károlyné, Mazurek Ferencné, Kovács Lászlóné a nővérével, valamint az evangélikus nőegylet elnöke, Megele Lászlóné. A gyakorlati kivitelezésben a fő szerepet Uhrin János, Miegend Rezső és Süle József presbiterek játszották. Juhász László szervezte meg a gyűjtést. Mekis János mérnök kiváló ellenőrzése mellett Juhász is nyitva tartotta a szemét. Az egyházközségnek a földreform során 41 kat. h. földet szerzett dr. Vangyel Endre, ami a kölcsönök fedezetéül szolgált.⁸⁰

A gyülekezetben kimagasló munkát végeztek közül a fentiek mellett özv. Ranek Kornélné, Halmos Jánosné, dr. Konkoly Tihamérné, Stéberl Andrásné, Stéberl Mihályné, Szokolay Jánosné, Paczuk Róza, Rajki Józsefné, Tarkó Mária, Fratini Jánosné, Vangyel Mihályné és Vangyel Adrienn, valamint az evangélikus nőegylet elnökeinek, dr. Madarász Kálmánnénak és dr. Paulinyi Gyulánénak a munkáját emelték ki a későbbi visszaemlékezések. A férfiak közül pedig Falta Imre, Váradi-Szakmáry Arisztid, Lőrincz István, Bergel Péter, Stéberl András, Kéler János, valamint Safáry László és dr. Szórady István nevét méltatták.⁸¹

Az építkezés finanszírozása

Alig épültek meg a templom falai, máris pénzügyi zavarok adódtak. Nem tudta betartani a gyülekezet a szerződésben vállalt kötelezettségét a hetente történő fizetésre vonatkozólag. Először csak a munkák megindulását követő 10. héten, augusztus 5-én egyenlítették ki az építetők I. sz. kereseti kimutatásában szereplő 13 571,50 pengőnyi összeget. Augusztus végén már egy kisebb összeggel tartozott is nekik az egyházközség, mert a pénztárban alig 1000 pengőnyi maradt a korábban összeszedett pénzből. Ez után, november 5-ig csak október végéről van egy 500 pengős kifizetés regisztrálva. Novemberben a kifizetendő 6755 pengőt már nem tudták a gyűjtésből befolyó összegekkel fedezni, a hó végén 3000 pengős hitelt kellett felvennie a gyüleke-

⁷⁸ GyEEI C. 12. Juhász László, illetve Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése; GyEEI F. 30. A padokra 1927-ben 395, 1928-ban 990, 1930 januárjában 300, a következő két évben pedig 234 pengő befizetés érkezett. A szöszekre Stéberl András 480 pengőt adományozott a pénztárkönyv adatai szerint. Az ácsmunka összköltsége azonban 2650 pengő volt.

⁷⁹ Az Arad-Békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye 1930. szeptember 4-én Békéscsabán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Békéscsaba, 1930. 9.

⁸⁰ GyEEI B. 11. Dr. Vangyel Endre visszaemlékezése.

⁸¹ GyEEI C. 12. Benkő István 1951-es visszaemlékezése.

zetnek. Kiss Benő segédlelkész az év nyarán folyamatosan tárgyalt – úgy az építési vállalkozókkal, mint az egyházi főhatóságokkal, valamint a pénzügyekkel – egy nagyobb összegű, a parókiaépítést is megoldó hiteligénylés ügyében. „Közben a templom már-már tető alá került. A vállalkozókat minden szombaton az elvégzett munka arányában fizetni kellett. Elegendő pénzt felhajtani nem lehetett...”⁸²

A szeptember 19-i presbiteri ülésen a felügyelő beszámolt a Melis-Popják céggel folytatott tárgyalásáról. Az építésszek megígérték, hogy a rendszeres heti fizetések nélkül is folytatják az építkezést.⁸³

Hamarosan azonban az építetők között is feszültségek támadtak. A vállalat a csőd szélére került, s a cégvezetők igyekeztek menteni maguknak, ami még menthető volt. Popják október 6-án azt kérte, hogy ne fizessenek ki semmit se a társának, ha az ő aláírása nem szerepel a számlán. Természetesen ezt Melis doktor rossz néven vette, s november 10-én azzal fenyegetőzött, hogy ha nem fizetnek neki, akkor leállíttatja az építkezést. Ez ügyben november 12-ére jelezte Gyulára érkezését. Úgy látszik, hogy ekkor sikerült megbékíteni. E vitának, illetve a folyamatosan érkező bírósági letiltásoknak az lett az eredménye, hogy a gyülekezet ezután nem az építetőknek, hanem közvetlenül az építésszeknek dolgozóknak folyósította a munkabéreket. Félő volt ugyanis, hogy ha ezután is az építésszeknek fizetnének, illetve a pénzt bírói letétbe helyeznék, akkor ahhoz a letiltások miatt mások jutnának hozzá. Ha viszont emiatt nem kapnák meg a fizetésüket a munkások, akkor tényleg abbahagynák a templom építését.⁸⁴

Persze az építetők későbbi vádjainak is van némi alapja: az egyházközség azért nem nekik fizetett, mert tartozása ekkor már 12 000 pengőre rúgott, s a gyülekezet célja nem ennek kiegyenlítése, hanem az építkezés befejezése volt. November 22-én pl. Melisnek, az általa kért 17 000 pengő helyett csak 3000-et adtak át. Erre ő felszólította az egyházközséget 32 415 pengő három napon belül történő kifizetésére.⁸⁵ Végül úgy egyeztek meg vele, hogy december 3-án csak 12 000 pengőt kelljen neki kifizetni. (Melisék II. sz., november 30-i kereseti kimutatása ez alapján 12 735,17 pengőnyi tartozást mutatott.) Mégis csak 1500 pengőt kaptak kézhez. Ezzel szemben az alvállalkozóik felé (az ácsoknak, asztalosoknak, üvegeseknek stb.) történő kifizetések napirenden voltak, ami természetesen újabb pénzügyi-elszámolási bonyodalmakhoz vezetett.⁸⁶

1927 végéig az alvállalkozók 4675 pengőt kaptak, s 1928 februárjában 541 pengőt kapott a cementgyár, míg 3813 pengő munkabérre ment el. Melisék 1928. január 20-i, III. kereseti kimutatására 7300 pengőt kellett volna kiutalni. Ha ennek terhére betudják az alvállalkozóknak kifizetett 5217 pengőt, akkor ebből mintegy 2000 pengő marad kifizetetlen. A II. kimutatásból maradt 11 000 pengő adóssággal együtt összesen 13 000 pengő tartozást mutathattak ki. Melis doktor ebből 1927 decemberében mégis csak 8430 pengőt peresített. Fél évig szüneteltette a tárgyalást, végül 1928. júni-

⁸² GyEEI C. 12. Juhász László visszaemlékezése; GyEEI F. 29. Az országos gyűjtés eredménye decemberben mutatkozott meg. Az ekkor befolyó 10 000 pengőnek köszönhetően zavartalanul folytatódhatott a munkák finanszírozása, az építkezés befejezése. A következő év elején a hitelt is sikerült visszafizetni.

⁸³ GyEEI B.11. Az 1927. szeptember 19-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

⁸⁴ GyEEI Iktatókönyv 140, 192 és 204/1927; GyEEI F. 30. Az első bírósági letiltásról szóló értesítés Popják ellen még szeptember 24-én megérkezett a gyülekezethez.

⁸⁵ GyEEI Iktatókönyv 197 és 215/1927. Addig 20 000 pengőt kapott kézhez.

⁸⁶ GyEEI F. 29.

us 5-én 9225 pengőt tett le bírói letétbe a gyülekezet. (A többlet talán a bírósági költségek megtérítésére vagy a kamatokra szolgált.) Popják elszámolása szerint ekkorra az egyházközség összesen 41 000 pengőt fizetett ki nekik, míg az általuk elvégzett munka összköltsége 58 002,55 pengőt tett ki. (Ehhez hozzászámolták a gyülekezet által hitelbe vásárolt téglá árát [7197 pengő] is. A templomépítésre 50 889 pengőt fordítottak, a többlet a torony és a lelkészlakás alapjainak lerakásából adódott.)⁸⁷

A gyülekezeti felügyelő 1928. október 5-én kijelentette, hogy a végelszámolást 47 309,49 pengőben állapították meg. Mivel az egyházközség eddig már 48 500 pengőt kifizetett, így nem tartoznak az építetőknek.⁸⁸

A gyűjtés elapadásával a mutatkozó hiányokat kölcsönből kellett fedezni. Az egyházközség az év végén 3000 pengős váltókölcsonnt vett fel, s még tartozott a téglák árával is. A váltót 1928 januárjában törlesztette, de júniusban a békéscsabai Kereskedelmi Banktól 2000 pengős hitelt kellett felvennie, melyet további 5000 pengős követett. Csak így tudták kifizetni az építéseknek megítélt összeget.⁸⁹ Tartozásai ellenére június 21-én az amerikai protestáns kölcsönakcióba való bekapcsolódásról tárgyalta az egyháztanács: a 30 000 pengős hosszú lejáratú kölcsön felét az adósságok törlesztésére, a másik felét pedig az építkezés folytatására akarták fordítani.⁹⁰

Az 1928-as költségvetés szerint a gyülekezet kiadásai 17 710,05 pengőt, bevételei pedig 22 263,63 pengőt tettek ki, tehát 4500 pengővel nőtt a tiszta vagyona. A kölcsön felvételére azonban szükség volt, mert a pluszbevétel ez évben is csak az őszi–téli hónapokban realizálódott.⁹¹

Az 1929. január 13-i felülvizsgálati jegyzőkönyv megerősítette, hogy az építetők által kért 49 666 pengőből eddig 48 500-at fizettek ki. A teljes bekerülési összegnek elismert 57 531 pengőből 1500 pengőt visszatartottak a még meglévő hiányok kijavításának a fedezetére. 7531 pengő bírói letétbe helyezéséről döntöttek a fennmaradó adósság fejében, mivel a Popjákékat terhelő különféle letiltások miatt már nem tudták nyomon követni a kifizetések teljesítésének sorrendjét.⁹²

Február közepén Popják tiltakozott az ellen, hogy elvégezze a még hátralévő munkákat. A hiányok nagy része a vitatott műkőmunkálatokból adódott: az oszlop-részek és a lépcsőfokok egymáshoz csiszolása elmaradt, s a templombelső is csak egy ideiglenesnek szánt meszelést kapott. A presbitérium felszólította Popjákot, hogy a munkákat május 4-ig fejezze be, vagy az ő terhére fogják elvégeztetni azokat. Március végén vitéz Koncz Géza jelentkezett is, hogy hajlandó lenne befejezni a munkákat. Popják tiltakozott ez ellen, s a műkőre 2000 pengő felülfizetés elismerését kérte, amit viszont az egyházközség tagadott meg tőle.⁹³

⁸⁷ GyEEI F. 29.

⁸⁸ GyEEI, Iktatókönyv 314, 316 és 322/1928.

⁸⁹ GyEEI, Iktatókönyv 176 és 194/1928.

⁹⁰ GyEEI C. 12. Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése.

⁹¹ GyEEI F. 23. A gyulai evangélikus egyház 1928. évi vagyoneleltára; GyEEI Pénztári napló 1928.

⁹² GyEEI F. 29. Itt is tetten érhető a kifizetések elhalasztásának szándéka, hiszen pillanatnyilag legfeljebb 4500 pengő állt a gyülekezet rendelkezésére. A letétbe helyezésre csak június elsején kerül sor, s akkor is csak 5592,85 pengő értékben.

⁹³ GyEEI Iktatókönyv 66, 134, 160, 165, 259 és 264/1929.

Az április 21-i közgyűlésen Mekis János ismertette a templomépítési végelszámolást, de Popják már április 27-én közölte, hogy nem fogadja azt el.⁹⁴

A költségek elszámolásának ügye nehezen akart lezáródni. Mivel dr. Melis János és Popják Pál nem voltak hajlandók aláírni az elszámolási jegyzőkönyvet, a gyülekezet dr. Madarász Kálmán ügyvédet bízta meg a még esedékes tartozás bírói letétbe helyezésével. A felügyelő ezután előterjesztette, hogy a 15 000 pengős adósságot 13–14%-osra emelkedő kamat terheli, ami elviselhetetlen terhet jelent. Szükség van adósságrendezésre. Ha a templomépítésre gyűjtött összegből meglévő 5000 pengőt bírói letétbe helyezik, a fennmaradó összegből rendezhető lesz a Békésmegyei Takarékpénztárnál a téglára felvett kölcsön. A fennmaradó 8000 pengős adósság törlesztését pedig, alacsonyabb kamatok mellett, a lelkész magára vállalta. Ebből 1929. december 1-jén 3000 pengőt felmondott, de mivel az összeg rendelkezésre állt, ez nem okozott problémát.⁹⁵

⁹⁴ Templomépítési, -gyűjtési iratok. GyEEI F. 29. Kifizetések. 1927.

augusztus 5.	13 571,50	Popják I. sz. kereseti kimutatására
augusztus 19.	3 300	dr. Melisnek
augusztus 23.	200	Popjáknak
szeptember 6.	1 000	Stéberl Mihálynak vasra
szeptember 10.	1 500	dr. Melisnek
október 7.	76,50	fuvar
október 29.	500	dr. Melisnek
november 5.	276,84	dr. Melisnek
november 9.	166,10	Wilidkának
november 12.	313,48	munkabér
november 20.	1 304,61	munkabér
november 24.	924,60	Wilidkának
november 26.	3 000	dr. Melisnek
november 26.	969,30	munkabér
december 3.	443,85	munkabér
december 3.	1 505,76	dr. Melis–Popják részére
december 7.	594,90	Wilidkának
december 9.	30,28	Braun és Cinczárnak faárura
december 9.	139,35	munkabérre
december 10.	242,11	munkabérre
december 15.	7,50	Wilidkának
december 17.	278,18	munkabérre
december 19.	600	Engelhardt ácsnak
december 21.	219,93	Kiss Mihály asztalosnak
december 23.	835	Kiss Mihály asztalosnak
december 24.	165	Licht Artúrnak
december 28.	18,65	Kiss Mihály asztalosnak
december 28.	148,27	Hack Ferenc üvegesnek
	32 331,79 pengő	
1928.		
február 20.	541,72	Globus cementgyárnak
június 5.	4 215	dr. Keszt ügyvédnek
június 18.	4 215	dr. Keszt ügyvédnek
valamint	7 197	az egyház által átadott tégláért
összesen	48 500,51 pengő	

⁹⁵ GyEEI B. 11. Az 1929. május 18-i presbiteri jegyzőkönyv; GyEEI Pénztárkönyv 1929. A békéscsa-

Az annál nagyobb problémát jelentett, amikor 1931. január elsejével a maradék 5000 pengőt is visszakérte. 1000-et még ki tudott fizetni neki a gyülekezet, de a maradék 4000 pengőre ismét a Békésmegyei Takarékpénztártól kellett hitelt felvenni. Az év végére ezt az összeget a sarkadi fiókegyháztól felvett 500 pengő és a kétegyháztól kért 200 pengő kölcsönrel 3178 pengőre csökkentették, s 1932. november 26-án ki is fizették. Hamarosan a kétegyháziak is pénzükhöz jutottak, a sarkadiak ellenben csak 1941-ben kapták vissza kölcsönüket. Ezzel záródott le végleg a templomépítési költségek elszámolása.⁹⁶

Időközben viszont újabb problémák merültek fel. 1930. május 29-én a presbitériumnak az okozott gondot, hogy elfogadja-e Popják jelentkezését a még elmaradt munkák elvégzésére a letétben hagyott 1500 pengőért. Mivel a fedezet ekkor sem volt meg rá, az egyháztanács közölte vele, hogy csak a Popják–Melis céget ismeri, amely azonban vállalásainak eddig nem tett eleget. A pénzt a bírói letiltások miatt egyébként sem fizethetné ki neki, így az ajánlatát elutasítja. Pedig sok későbbi huzavonától mentesíthették volna magukat az egyház elöljárói, ha vállalták volna a békés megegyezést.

Dr. Melis János ugyanis vitéz Koncz Péter hódmezővásárhelyi építőmesternek 1928. december 15-én átadta a templomépítési munkákkal kapcsolatos összes jogát. Koncz viszont 1931. május 4-én Popják Pált hatalmazta fel minden joggal, tehát ezután már egyedül ő volt jogosult az egyházközséggel szembeni követelések ügyében eljárni. Ezt május 16-án személyesen be is jelentette. Május 27-i levelében felajánlotta, hogy egy héten belül elvégzi a szükséges utómunkálatokat. A gyülekezet azonban ragaszkodott álláspontjához, hogy csak a Melis–Popják céget ismeri el, s Popjakkal külön nem tárgyal. A lelkész azzal mentette ki magát, hogy a konfirmáció és a hittanvizsgák miatt június előtt nem engedheti meg a munkákat, de azt is elárulta, hogy egyébként sincs pénze erre az egyházközségnek.⁹⁷

Ezzel adut adott Popják kezébe, aki állítása szerint azért ekkor szorgalmazta a munka elvégzését, mert elköltözik Szarvasról Budapest környékére, s még előtte le szeretné zárni ezt az ügyet. A tervben megadott, s a részletes megrendelésben szereplő kiírás miatti különbségekből fakadó műkőmunkákra a korábban kért plusz 2000 pengőt pontosítva 1568,90 pengőben állapította meg igényét. Ezenfelül kérte a letétben hagyott 1500 pengőt s annak 1929 januárjától járó évi 8%-os kamatát, azaz összesen 3368,90 pengőt. Ezenfelül nagylelkűen közölte, hogy a mielőbbi békés rendezésben bízva nem számolja fel a pénz eddigi ki nem fizetéséből adódó veszteségeit. November 18-án ügyvédje, dr. Marik Dénes már azt követelte, hogy a gyülekezet 3 napon belül helyezze el nála a kért összeget, különben pert indít. Válaszként a lelkész kifejtette, hogy 1928 nyarán nevezett vállalkozókat felkérték a hiányzó munkák elvég-

bai kereskedelmi bank felé meglévő 7928 pengő adósságot még május 28-án, a 7000 pengős téglaváltó kifizetését s az 5592,85 pengő bírói letétbe helyezését június elsején tették meg.; GyEEI F. 23. Az 1929-es vagyonmérleg az év végén már csak 6500 pengő, az 1930-as pedig 4500 pengő adósságot mutatott ki, de még a következő esztendőre is maradt 3000 pengőnyi.

⁹⁶ GyEEI F. 23. A gyulai evangélikus egyház vagyonleltárai.

⁹⁷ GyEEI F. 29.

zésére, amit nem teljesítettek. A letiltások miatt Popjának egyébként sem adható pénz, de nem is jár neki, s ezt június 14-én közölték is vele.⁹⁸

Popják azonban nem hagyta annyiban. Érthető, hogy minden fillért meg akart ragadni, hiszen állás nélkül maradt, s szegénységére való tekintettel a per költségeit az állam fizette helyette. A visszatartott 1500 pengőt peresítette. A bíróság 1932. május 27-i döntése szerint 280 pengőt kellett bírói letétbe tennie az egyházközségnek. A szakértők szerint az 1929-es elszámoláskor, akkori áron 1220 pengőből megcsinálható lett volna az elmaradt munka, ám a gyülekezet ennél 280 pengővel többet tartott vissza.⁹⁹

Dr. Hraskó Gyula, az egyházközség ügyésze, a fellebbezése után arról számolt be, hogy 1933. február hetedikén az építész a keresetét leszállította 638 pengőre, melyhez 191 pengő 85 fillérnyi pótmunkadíjat kért kifizetni. Az ügyben hét tárgyalásra került sor, mert a presbitérium pótmunkadíjat nem ismert el. Az ítéletet ismét megfellebbezték, miután a még hiányzó munkák a cég mulasztása miatt nem készültek el. A bíróság szerint viszont a visszatartott 1500 pengőből a fennálló hiányok kijavítására jelenleg 862 pengő kellene, tehát jogerősen még 638 pengő jár az építésznek, valamint 72 pengő a kamatokra.¹⁰⁰

Az új lelkész, Rohály Mihály 1933. évi jelentésében örömmel ismertette, hogy a Popják-féle per lezárult. Az építésznek az ügyvédi költséggel együtt 861,60 pengőt kell kifizetni. Szomorúan jegyezte meg, hogy jobb lett volna annak idején békességgel elszámolni vele. Azt azonban ő sem gondolta, hogy még mindig nincs vége az ügynek. Igaz, a gyülekezet sem sietett a törlesztéssel.

Az 1936. február 9-i presbiteri gyűlés egyetlen tárgya Popják ismételt perrel való fenyegetése volt. Kérte a még hátralékban lévő összeg kiutalását, továbbá a műkőmunkákért járó 1568,90 pengőt. Szerinte ugyanis ezt ügyvédje egyszerűen elfelejtette peresíteni. Felajánlotta viszont, hogy ha ennek törlesztését azonnal megkezdik, akkor hajlandó peren kívüli egyezség keretében 1000 pengőben kiegyezni. Az egyháztanács úgy döntött, hogy a még hátralévő 358 pengőt, s annak 1932. márciusától fennálló 5%-os kamatát haladéktalanul bírói letétbe helyezi. E célra a Békésmegyei Takarékpénztártól 500 pengő kölcsön felvételét határozták el. A műkővételárban előterjesztett 1568, ill. az újonnan felmerült 1000 pengő kifizetéséről azonban hallani sem akartak. A presbitérium szerintük erre annak idején nem hozott jogerős határozatot. A leszárolási költségvetés 20. oldalán a 2894,48 pengő elszámolásból a műkőmunkáknál a kérdéses „felülfizetés” töröltetett, s csak a 2000 pengőn felüli részt hagyták meg. A Popják által az egyház ellen indított perben annak idején ez a kérdés is tárgyalás alá került, s a bíróság érdemben el is bírálta azt.¹⁰¹

1936. június 2-án 430,60 pengőt helyezett letétbe az egyházközség.¹⁰² A december 17-i presbiteri ülésnek ennek ellenére ismét ezt az ügyet kellett tárgyalnia.

⁹⁸ GyEEI F. 29.

⁹⁹ GyEEI F. 29. Ennek teljesítését azonban 1935. október 1-jéig elhúzták.

¹⁰⁰ GyEEI B. 9. Az 1933. április 29-i és az október 25-i presbiteri ülés jegyzőkönyve; GyEEI F. 29.

¹⁰¹ GyEEI B. 11. Az 1936. február 9-i presbiteri ülés jegyzőkönyve.

¹⁰² GyEEI Iktatókönyv 63/1936; GyEEI F. 29. Az 1933. szeptember 19-i ítélet csak 1935. szeptember 26-án emelkedett jogerőre, ügyvédi költségként pedig (1933. december 21-én) 151 pengőt állapítottak meg.

Popjának a sikerek hatására megnőtt az étvágya. November 16-i levelében azt hozta fel, hogy mivel a templomépítési elszámolást Szeghalmon készítette, ezért bizonyos munkákat elfelejtett leszámolni. Csak most akadt rájuk, amikor az egyházzal szembeni összes ügyét rendezni akarja. Eszerint újabban

apróbb munkákért	697,46 P-t,
műkő-felülfizetésért	2 000 P-t,
Wilidkának túlfizetésért	240 P-t,
Hack Mihálynak üvegezésért	148,48 P-t,
<u>helyreállításra visszatartott összegre</u>	<u>787 P-t,</u>
összesen:	3 872,94 pengőt követelt.

Tehát nem volt hajlandó lemondani sem a műkő-felülfizetés megtérítéséről, sem a visszatartott 1500 pengőnek az előző perben el nem nyert feléről. Ám maga tette kérését komolytalanná ajánlatával, mely szerint, ha december 15-ig Frecska János építész mérnöknek 1500 pengőt, neki pedig a javításokra visszatartott 862 pengőt kifizeti az egyházközség, akkor eláll a további követelésektől.

Ugyanakkor azzal fenyegetőzött, hogy ha nem fizetne a gyülekezet, akkor a következő perben nemcsak ezeket a követeléseket peresítené, hanem elmaradt hasznát is. Arra hivatkozott, hogy a gyulaival párhuzamosan folytatott szeghalmi építkezéseknél azért keletkeztek túlfizetései a határidők be nem tartásából adódó kötbérek miatt, mert az egyházközség nem fizetett időben. Vállalkozásuk tehát a gyulai templomépítés miatt ment csődbe.

Ebben lehetne is valami igazság, de az mindenképp gyanússá teszi a feltételezést, hogy erre csak jó tíz évvel az események után ébredt rá. Ugyanakkor olyan párhuzamokat sorakoztatott fel, amelyeket egy bírósági tárgyalás során nehezen tudott volna kimagyarázni a gyülekezet. A késedelmes kifizetést nem lehetett volna cáfolni, azt már annál inkább, hogy ezek érdemben kihathattak-e az említett szeghalmi építkezésre. Mint láttuk, a Melis-Popják céget terhelő első bírói letiltás már 1927 szeptemberében megérkezett, amikor a gyülekezetnek még nem volt velük szemben számottevő adóssága. Utólag persze nehéz véleményt mondani, de a rendelkezésünkre álló adatok szerint az egyházközség anyagi gondjai nem okozták, legfeljebb sietethették a Melis-Popják cég csődbe jutását.

A lelkészt mindenesetre megijeszthette a fenyegetőzés, mivel a levelet véleményezésre megküldte az akkor Berettyóújfaluban dolgozó Mekis János presbiternek, aki annak idején az építkezést műszakilag felügyelte. Az ő véleménye az volt, hogy ha a tanácsára Tátrai lelkész beleegyezett volna, hogy a végelszámolásnál záros határidőig adjanak engedélyt a még hiányolt munkák elvégzésére Popjának, akkor már semmit sem perelhetne, s az ügyet régen le lehetett volna zárni. Tátrai azonban azon az állásponton volt, hogy a templomot úgy sem lehet lefoglalni, s úgy is jó az, amilyen állapotban van, Popják tehát perelhet, ha akar: az 1500 pengőt nem kell megfizetni neki. Azt az eljárást is nehezítette Mekis, hogy a vállalkozó megkerülésével rendelte meg a gyülekezet a műköszlopokat, s az egyéb kisebb munkákat. Ám ha ezek a kifizetések nem voltak nagyobbak annál, amivel a vállalkozó bízta volna meg a mestereket, akkor nem lehet miattuk perelni. Végül azt ja-

vasolta, hogy a bizonytalan kimenetelű per helyett egy kisebb összeg kifizetésével próbálják meg kielégíteni Popját.¹⁰³

A presbiterek azonban nem óhajtottak egyezkedni. Kifejtették, hogy nem ismerik el a jogos követelésnek, amit az építész kér. Az építkezés végelszámolását már közel egy évtizede lezárták. Popják a vitás ügyek miatt pert indított, s azt megnyerve utólagos követelése már nem lehet. Azt, hogy túlzott elfoglaltsága miatt felejtette el ezeket a számlákat belevenni az elszámolásba, nem fogadta el a presbitérium. Köztudomású, hogy társával állandóan pereskedett, pénzzavarban volt, azaz ha tényleg jogos, csaknem 4000 pengős követelése lett volna, arról biztosan nem feledkeznek el. Ha a kifizetéseknél nehézségek voltak is, ez a vállalkozó hibájából adódott, hiszen mintegy 50 000 pengős bírói letiltás érkezett a nevükre. Az egyházközség tehát közvetlenül a Melis–Popják cégnek nem is fizethetett. Popják a levelében maga is elismerte társa rosszindulatát és tudatlanságát, melyből kifolyólag nehéz helyzetbe került. A 2000 pengő pluszköltséget a presbitérium soha nem szavazta meg neki. Talán, hogy a további pereskedéstől elvegyék a kedvét, közölték vele, hogy a megkötött szerződés értelmében a templom építését 1927. október 20-ig be kellett volna fejezniük. Mivel ez nem történt meg, így inkább őt lehetne beperelnie a gyülekezetnek.¹⁰⁴

Popják erre december elején ígéretet tett követeléseinek csökkentésére, arra számítva, hogy ezzel a torony felépítésére sikerrel pályázhat.¹⁰⁵ 1937. január 15-i levelében viszont fenntartotta, hogy 1971 pengő megfizetését kéri. Ezt a 20 oldalas levelét már elolvasás nélkül ad acta tették. Ezzel zárult le végérvényesen a templomépítés körüli elszámolás igencsak hosszú nyúló ügye.

Az egyházközségnek tehát az 1936. június 2-án kifizetett utolsó számlát is beleértve 54 673,36 pengőjébe került a templomépítés – az időközben felvett kölcsönök kamatait, valamint a belső berendezési tárgyak bekerülési összegeit nem számítva. Ezeket is belevéve legalább 60 000 pengővel számolhatunk.

Talán utólag nehezen érthető, hogy 1–2000 pengő felett miért kellett évekig tartó pereskedést vállalni. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy ha igaza van a korabeli slágernek, mely szerint havi 200 pengő fix fizetéssel az ember könnyen viccelhetett, akkor beláthatjuk, hogy itt egy jól fizetett ember csaknem egy évi bérének megfelelő összegről volt szó. Akkor, amikor az egyházközségnek alig volt pénze, gazdaságilag szinte máról holnapra élt, ekkora összegtől nem tekinthetett el. Ne csodáljuk hát, hogy körömszakadtáig megpróbált ragaszkodni minden fillérhez.

A templom felszentelése

A püspök látogatása majdnem meghiúsult. Ugyanis Raffay Sándort december 10-e körül orbánc támadta meg, ezért úgy tűnt, hogy nem fog tudni elutazni. Ám 15-én reggel már azt táviratozta, hogy jobban van, és eljön Gyulára.¹⁰⁶

¹⁰³ GyEEI F. 29.

¹⁰⁴ GyEEI F. 29. Igaz, hogy összesen több mint 50 000 pengőt tiltottak le tőle, de csak 1928–1929 folyamán.

¹⁰⁵ GyEEI F. 29.

¹⁰⁶ Békésmegyei Hírlap 1927. december 10; 1927. december 14; 1927. december 16. A távirat szerint Kirschcorpfi egyházkerületi lelkész és a gyulai egyházközség önállósításáért sokat fáradozó Kuthy Dezső egyetemes egyházi főtitkár kíséretében érkezik.

1927. december 17-én először látogatott evangélikus püspök a városba. Tátrai Károly lelkész és dr. Vangyel Endre felügyelő kíséretében érkezett. Az esti vonatnál a vármegye és a város vezérkara fogadta. Dr. Kovacsics Dezső főispán, dr. Daimel Sándor alispán és Heilinger Károly polgármester-helyettes is meleg szavakkal üdvözölte, majd autóval a szolgabírói lakáshoz hajtatott, mivel a felügyelőnél szállt meg.¹⁰⁷

December 18-án, vasárnap reggel nagy ünnepre gyűlhetek össze a gyulai gyülekezet tagjai. Fél tízkor kezdődött az újonnan épített templom felszentelése. (3. kép) Vidékről is többen érkeztek a nagy eseményre: dr. Szeberényi Lajos Zsigmond főesperes kíséretében eljött az egyházmegye felügyelője, dr. Szigethy László. A mezőberényieket Bárdi Jenő alesperes képviselte. Kétegyházáról az evangélikus és a református egyházközség gondnoka, Gyulaváriból pedig a jegyző és a bíró is megjelent az ünnepségen.¹⁰⁸

A vármegyét dr. Márky Barna főjegyző, a várost Heilinger Károly helyettes polgármester, a református egyházat Palmann Péter lelkész, a görögkeletit Szabó Demeter pópa, a városban állomásozó 10. honvéd gyalogezred III. zászlóalját Tóth Sándor őrnagy, míg a vámőrparancsnokságot Tabajdy István alezredes képviselte. A helyi notabilitások közül jelen volt Szakolczay Lajos törvényszéki elnök, Spóner László pénzügyigazgató, Szentkereszthy Tivadar tanfelügyelő és Szász Domokos postafőnök. Az evangélikus egyházi vezetés részéről Bezzegh Samu püspöki titkár, br. Radvánszky Albert egyetemes felügyelő, valamint dr. Sailer Vilmos egyházkerületi felügyelő jelent meg.

A Békés című újság beszámolója szerint *„évek óta tartó fáradságos munka után... készen áll az egyszerűségében is impozáns evangélikus templom, a hívek igaz öröme és Gyula város díszére”*.¹⁰⁹

A templomszentelés előtt Süle József gondnok üdvözölte a püspököt, majd átadta neki a templom kulcsait. A püspök beszéde és a lelkész prédikációja után a református énekkar szerepelt. A templomszentelési istentisztelet után a közgyűlés megható, ünnepélyes keretek között zajlott le. Valamennyi presbiter *„a hívek sok száz főből álló serege”* jelenlétében ünnepélyes esküt tett.¹¹⁰

A Békésmegyei Hírlap részletesebb tudósítást közölt az ünnepségről. Megtudhatjuk például, hogy Süle József köszöntője után a *„Jövel Szentlélek Úristen”* kezdetű ének csendült fel. Ezt követően a püspök lépett a szószékre. Beszédének végén *„megáldotta ennek a városnak minden lakóját, felekezeti különbség nélkül”*. A könnyeket fakasztó szónoklat után Tátrai Károly prédikációja, majd a közgyűlés következett.¹¹¹

Vangyel doktor ünnepélyes szavakkal köszönte meg a püspök segítségét, aki válaszában elismeréssel méltatta az egyházközség fáradozását. Kifejtette, hogy *„emberfeletti munka áll még a gyülekezet előtt, de csüggedésre nincsen ok, mert a gyülekezet rendkívül gazdag akarásban, erőben, egyházszeretetben”*. Palmann Péter szerint a

¹⁰⁷ Békésmegyei Hírlap 1927. december 20.

¹⁰⁸ Békésmegyei Hírlap 1927. december 20.

¹⁰⁹ Békés 1927. december 21.

¹¹⁰ GyEEI C. 12. Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése: *„600–700 hívő jelenlétében, kik alig-alig férnek a zsúfolásig megtelt templomban”*.

¹¹¹ Békésmegyei Hírlap 1927. november 30; 1927. december 17; 1927. december 20.

„református testvéregyház nagy örömet érzett, amikor látta, hogy az evangéliumnak egy új fáklyája gyulladt ki Gyula városában, s ezért már az egyház-alakulás kezdetén kötelességének tartotta, hogy nyomban a testvéri megsegítés kezét nyújtsa, mint a nagyobb testvér a kisebbnek, s ma is az a szent fogadás él a lelkében, hogy a két protestáns egyháznak továbbra is együtt kell működnie”. E beszédre s báró Apor Vilmos római katolikus plébános táviratára reagálva a püspök kijelentette: „mindnyájan egy ugyanazon magyar hazának vagyunk polgárai, s egy ugyanazon Istennek és az Ő fiának, Jézus Krisztusnak szolgálatában járadozunk.” Az egybegyűltekre Isten áldását kérte, majd a Himnusz eléneklésével az ünnepi közgyűlést berekesztette.¹¹²

A közgyűlést követően 13 órai kezdettel díszebédet adtak az Ipartestület újonnan épített székházának (a későbbi Erkel mozi, majd 48-as klub) nagytermében. Ez volt ott az első rendezvény, mivel a tudósító szerint „Gyulán nincs modernebb, szebb és megfelelőbb terem bálak, előadások, hangversenyek, bankettek rendezésére a gyulai ipartestület új nagyterménél”. Az ízletes ételek elkészítéséért Ábrahám Jánost, az Ipartestület vendéglőjét illette a köszönet. Bár egy teríték 3 pengő 20 fillérbe került, a terem mégis megtelt: több mint 200 vendég jelent meg az ünnepi ebéden.¹¹³

A püspök köszöntője után br. Apor Vilmos itt adta át személyesen is az üdvözetét az evangélikusoknak. (A korabeli előírások miatt ugyanis katolikus pap nem vehetett részt protestáns istentiszteleten.) Raffay Sándor kifejtette, hogy „Mindem új templom a magyar hit, a magyar igazság, a szebb, boldogabb jövőbe vetett magyar reménység szimbóluma. Legyen a templom avatási ünnep Gyulán a felekezeti megértés, a magyar összetartás, az igazi felebaráti szeretet ünnepe.” Pallman Péter református lelkész mellett Adler Ignác rabbi is köszöntötte az ünneplőket. A püspök a távozásakor ismét megáldotta a város lakóit, majd délután 3 órakor az álmásra hajtattott.¹¹⁴

A rendkívül kedvezőtlen körülmények ellenére, Isten segítségével köszönhetően beteljesedett a hívek mintegy 20 esztendővel korábban megfogalmazott vágya: ha torony nélkül és kisebb munkák elmaradásával is, de felépült a gyulai evangélikus gyülekezet temploma (4. kép). Merész vállalkozásnak tűnt, mikor a fiatal s tehetősnek egyáltalán nem mondható egyházközösség tagjai belevágtak e munkába, s csak kevesen bíztak benne, hogy megérik ezt a napot, de Istennek – és az ő kitartásuknak hála, beteljesült óhajtásuk. Otthonra találtak Gyulán.

IRODALOM

SCHERER 1938.

Scherer F.: Gyula város története II. Gyula, 1938.

¹¹² GyEEI B. 11. Az 1927. december 18-i közgyűlés jegyzőkönyve.

¹¹³ GyEEI F. 23. Az 1927. évi templomszámadás. A gyülekezet Beinschrotnak az ebédért 88,80 pengőt, míg Hajduknak a felszolgálásért 45 pengőt fizetett, a székek szállítása 6 pengőbe, a püspök autóztatása 12,40 pengőbe, Tátrai budapesti útja pedig 32 pengőbe került. A virágcsokrokért 15,80 pengőt kellett fizetni, a templomszentelési ünnepség lebonyolítása 200 pengőbe került. Ezzel szemben a templomavatási perselypénz 148,30 pengőt tett ki.

¹¹⁴ Békésmezei Hírlap 1927. december 20.

Building of the Evangelic church in Gyula

- Csaba Németh -

Resume

Building a temple was an old dream of the Evangelicals in Gyula organised into a branch church in 1907. When the World War I broke out, they had already collected 13,000 crowns. However, during the inflation after the world war this money became worth nothing. A new collection had to be started. On 21st December 1925, the city assigned the site under no. 2588–89 in the Baron Wenckheim Béla Street (today: section of the Béke Avenue from the Kossuth Square) to the congregation free of charge for building a house of worship and a vicarage.

The community asked Gedeon Gerlőczy (1895–1975) to make the plans. The finalised plan was ready by 20th January 1927. The contract was concluded by the supervisor and deacon Benő Kiss with the Melis-Popják firm of Szarvas, who undertook to bring the church under roof by 15th August and carry out the interior works by 30th October within the budget of 49,666 pengős.

Between 1925 and 1933 as a result of 84 collectors' work during a countrywide collection, the community gained 21,346 Ps in a net value, thanks to aids of the domestic and foreign churches 10,538 Ps, from donations 20,316 Ps, while from interests 1027 Ps, in total 55,961 Ps, consequently 95–97 percent of the church-building costs was in the hand of the congregation.

Some small amount of donations from thousands of people amounted to two thirds of the church-building costs (approx. 35–40,000 Ps). Out of the money collected, at least 12,000 Ps came from donators living in Gyula (not only Evangelicals) and further 20,000 Ps from Békés County. Consequently, half of the costs were covered by them.

The money, however, was not at the community's disposal at the time, resulting in more obstructions and more-year litigation with the builders.

The project was started on 20th May 1927, and even if without a tower and with wants of some smaller works, the church of the Evangelical congregation in Gyula was constructed and consecrated on 18th December, Sunday morning, in the presence of bishop Sándor Raffay.

Németh Csaba
Erkel Ferenc Múzeum
5700 Gyula, Kossuth u. 17.
nemcsab@mailbox.hu

Gyűjtőív száma **316** 1 lap.

Magyar Testvérek! Az isteni Gondviselés nehéz órlétre állított minket. Határozottan vagyunk! Megszegedett hazánk határosokai közepében várjuk a felépítést. Nem romboló fegyverek ellen ottamul, de a hitelenség romboló lelke ellen — templomot!

Hozzajöttünk. Onnagunkat végsőig megfeszítve áldoztunk, hogy Istennek áltart építhessünk. De anyos esapások süpörtök, nem bírjuk tovább. Félben kellett hagynunk a munkát! És most — magyar Stónunk kapuja tárva, járja félben hagyva!

Segítségért kiáltunk feletek! „Jertek építsék meg Jeruzsálem kőfalát! (Nehémiás 2. 17.) Ne hagyjátok magunkra! Ne taszítsátok el kérésre kinyújtott kezünket! Isten és hazánk ügyére kerünk!

Adakozzatok jó lélekkel a gyulai evangélikus templom felépítésére!

GYŪJTÓ-IV.

A 219.058/VIII—1925, továbbá a 154.629/VIII—1927. számú belügyminiszeri rendelettel a gyulai ág. hitv. evangélikus egyház templomának felépítéséhez szükséges anyagi eszközök megszerzése céljából 1927. évi december hó 31-ig terjedő időre az egész ország területére (Gyulapest kivételével) pénzübeli és természetbeni adományok gyűjtésére engedély adótt. Jelen gyűjtőív 1927. évi számozott oldalt tartalmaz.

Gyulan, 1927. évi szeptember hó 1-én.

Angyal egyházfőnök. *Tatárkői* egyházkerületi titkár.

Léttam azed, hogy a 219.058/VIII—1925. B. M. szám alatt kiadott gyűjtési engedély érvénye a 154.629/VIII—1927. B. M. szám alatt engedéllyel 1927. évi december hó 31-ig meghosszabbított.

Gyulan, 1927. évi *november* hó *15* n.

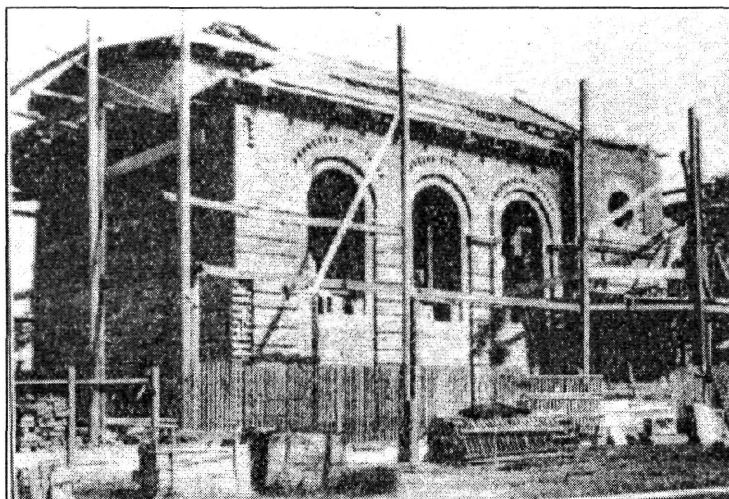
Jelen gyűjtőív *Károlyi* névű *evangélikus* egyházközség, *Gyula* lakosnak kiadott.

Angyal születési *Gyula* lakosnak kiadott.

Alólított rendőrközség hivatalosan igazolja, hogy fentárczett gyűjtő politikailag és erkölcsileg kifogástalan s a lentü számú rendelettel engedéllyel gyűjtés fogantosságával megbízható.

Gyulan, 1927. évi *december* hó *15* n. Rendelői igazolás a jászai és 4 nemesi egyházközség.

1. kép. Az országos gyűjtésnél használt gyűjtőív részlete

2. kép. A templom építés közben, 1927 augusztusában

3. kép. A templom felszentelése 1927. december 18-án

4. kép. Az elkészült gyulai evangélikus templom